

655

NOTIȚE BIOGRAFICE

ASUPRA VIETII ȘI ACTIVITĂȚII DECEDATULUI

ANDREIU MOCIONI (MOCSONYI)

MEMBRU ALŪ ACADEMIEI ROMÂNE

DE

VINCENTIŪ BABEȘŪ

Membru alii Academiei Române.

EXTRASŪ DIN ANALELE ACADEMIEI ROMÂNE, SERIA II, TOM. V, SECT. II.
MEMORII ȘI NOTIȚE.

BUCURESCI.

TIPOGRAFIA ACADEMIEI ROMANE (LABORATORII ROMÂNI)

26. STRADA ACADEMIEI. 26.

1883.

211521D

Amatorului și stimatei mele amic D. George Popa
cu drag.

V. Balcan

NOTIȚE BIOGRAFICE

ASUPRA VIEȚII ȘI ACTIVITĂȚII DECEDATULUI

ANDREIŪ MOCIONI (MOCSONYI)

citite în ședința publică a academei romane de la 19 mart. 1882.

NOTIȚE BIOGRAFICE

ASUPRA VIETII ȘI ACTIVITĂȚII DECEDATULUI MEMBRU ALU ACADEMIEI ROMÂNE ANDREIU MOCIONI (MOCSONYI).

Domni Colegi,

Incă din ședința ordinară de la 23 Ianuariu 1881, sub numărul 1037, am primită onorifică însărcinare, ca să culegă toate posibilele notițe biografice despre răposatul nostru colegu Andreiu Mocioni și însoțindu-le de aprecieri a operelor sale, a activității și caracterului său, să vi le presintă pentru adunarea generală. Cândă deci vii a satisface acestei însărcinări pe câtă mi-au permisă puterile și împrejurările, vă rog să-mi dați bine-voitoarea ascultare, spre a vă spune : *Cine a fostă, cum a viețuită și cum și-a împlinită misiunea p'acestă pământă Andreiu Mocioni.*

Mă aflu, domni colegi, în fața sublimei umbre a unui bărbat, pe care de și colegu alu nostru de la prima urdire a acestei erudite societăți, cei mai mulți dintre noi îl cunoscură numai după nume și din renume; căci sôrtea ce conduce ființele omenesci, nu i-a permisă a se înfățișă odată măcară în mijlocul nostru. Și, trebuie să adaugă și să recomandă atențiunei d-vóstră din capul locului observațiunea, că decedatul nostru colegu Andreiu Mocioni n'a fostă un bărbat specifică alu sciințelor său literelor; dânsul nu s'a impusă atențiunei publice prin scrieri erudite său opuri literare, lățițe prin tipăriri; — nu că dóră i-ară fi lipsită capacitatea, — ci pentru-că timpul i-a lipsit; toate manuscriptele sale câte ne-au rămasă, nu suntă de câtă memorii către Monarchă și către supremele autorități de Stat, și apoi publicațiuni și notițe diaristice despre diferite cestiuni d'ale țilei. Andreiu Mocioni a strălucit prin *fapte și sacrificie,*

elū a făcutū istoriā, prin valórea genului său practicū, și a lătitū cultura sciinței, literaturēi, artei, printre poporulū românū, prin indemnulū său moralū și prin ajutorulū său materialū. Intr'unū cuvântū: colegulū nostru Andreiū Mocioni a fostū unū înfocatū luptătorū politicū naționalū, și unū mare Mecenate. Pe acestū terenū elū și-a desvoltatū activitatea vieții, aci elū și-a afirmatū valórea individualității, a luptatū elū lupta pentru esitinta națională, pentru deșteptarea și emanciparea poporului românū. Pe acestū terenū deci lumea a învățatū a-lū cunosce și respectá, de pe acestū terenū vocea publică l'a chiămatū în mijloculū nostru; prin urmare — credū că cu temeiū și cu dreptate este ca și noi — din aceste puncte de vedere să-i aprețuimū faptele și să-i păstrămū memoria în Analele nóstre.

Căci, domni colegi, este o proprietate a firei omenesci, unū postulatū naturalū alū minței practice, ca — precum pe cei-ce prin tótă viața lorū facū studii teoretice și combinațiuni practice asupra adevărurilorū și folóselorū lorū pentru omū, sau pentru genulū omenescū, și scriū cărți cu bune învățături asupra mijlócelorū, sau ca totū atâtea mijlóce folosite desvoltării și perfecționării omului și respective a genului omenescū, popórele i cultivá și păstréză prin secolī în grată memoriá, — nu mai puținū să stime, iubéscă și eternizeze prin monuminte de pietate, pe luminătorii și conducătorii lorū prin fapte viue, prin lupte și sacrificie, fără de cari fapte viue, lupte și sacrificie — istoria arū fi imposibilă, sciința sécă, poesia mórtă!

Vē incredințezū, domni colegi, că amū deplină consciința de gravitatea cestiunei, pricepū pré bine că — după cele espuse, — întru aprecierea activității și meritelorū decedatului nostru colegū Mocioni, amū d'a face cu o problemă pe catū de dificilă, nu mai puținū și de delicată, trebuindū să vē narezū în resumatū, și în episódele principale, istoria mai nouă a luptelorū și suferințelorū românilorū din Austro-Ungariá; dar convinsū, că este chiámarea unei Academii de sciință, a scrutá și cultivá, resp., a supune apreciarilorū sale critice *adevărulū* prin tótă activitatea de desvoltare a genului omenescū, a poporului și a indiviđilorū de direcțiune și conducere în acestū pro-

cesu, unu singuru momentu nu amu esitatu a-mi implini datorinta, intre marginile obiectivitatii.

Voiu incepe cu espunerea datelor, cate amu pututu aduna, despre originea si resp. familia ilustrului nostru colegu Mocioni. Familia «*Mucioniloru*» este venita la noi din Macedonia, anume din Moscopole, odinioara urbea principala si cea mai impopulata de romani a provinciei, unde acea familia prin avuti sa, prin valoarea barbatilor ce producea, prin activitatea si influinta ce acestia esercita — specialmente pe terenulu culturalu-bisericescu, esela mai presusu de tote. Ea era numerosa, avea biserica cea mai frumoasa si dintre fiii ei cate unul regulatu se destina pentru trepta preotescă. In decursulu secoliloru XVI si XVII mai multu din acesta familia, unul archimandritu fiindu, au cercetatu santulu mormentu de la Ierusalimu si au adusu cu sine icone si mosti sante, din cari unele se pastreza pana astadi.

Tocmai insa pentru avuti si influinta ei, acesta familia pe la capetulu secolulu alu XVII-lea, cand puterea osmana in Europa pornea spre decadinta, devenise tare banuita si nesuferita Turciloru, din care cauza fruntasii familiei, pentru de a-si salva viața si averea, fură constrinsi a parasii acea patriă subjugata de barbari, a se trage cu familiile loru incoce spre Dacia lui Traianu si a se adaposti in Ungaria. După cum se tine in familia, acesta imigratiune trebuie sa se fia intemplatu in dieceniulu ultimulu alu secolulu XVII; pentru-ca traditiunea familiara istoriseste, cum ca pe timpul cand a sositu familia Mucioniloru in Ungaria, aci se urma o lupta crunta cu Turcii si principele *Eugen de Savoia*, celebrulu beliduce impëratescu, isi facuse de problema, a curati țera de ei. Totu traditiunea familiara ne spune ca, unul dintre *Mucioni* fiindu inrolatu in ostirea marelui Eugen, a cadutu in lupta epochala de la Zenta, 1697, iar altulu cu numele *Petru*, preotu fiindu, de asemenea a urmatu stindardulu lui Eugen ca duhovnicu de tabara, si si acesta — mai apoi — a peritu in cutare lupta dintre cele multe, prin cari Eugen a scosu pe Turci din Banatul Temeșianu, 1716. Despre Mucion celu cadutu la Zenta — nu se scie sa fia lasatu dupa sine copii; iar preotulu *Petru Mucioni* a a-

vutū trei fiī : *Petru II*, *Michail* și *Andreiū*. Este de însemnată, că precum Petru Mucioni preotulū luptă cu crucea în tabăra lui Eugen, alătura cu armata împărătescă luptău trupele ausiliare sêrbe, cu patriarchulū *Arsenie* de la Ipec în frunte, și încă de pe atunci tuturorū Românilorū mai distinși ce participaū la luptă le dă câte unū nume slavū cu terminațiunea în «*iciū*» sêū «*viciū*». Astū-felū făcuseră și din *popa Petru Mucion* — «*Popoviciu*,» care a rămasū urmașilorū lui până la începutulū secolului nostru, și se pôte vedé între paranteze și în diplomele nobilitari ce a obținutū familia în decursulū timpului.

Dintre numiții trei fiī ai lui Petru Mucion=Popoviciu, celū d'întâiū Petru II, a muritū fără descendință; iar cei-l-alti douăi, *Michail* și *Andreiū*, aū întemeiatū fie-carele familia sa, aședându-se ambiū în Buda-Peșta, cumpărândū și ținendū aci case mari și luxurióse, exerciândū — ca și în Macedonia predecesorii lorū — comerciulū, economia și viața publică însemnată. Mai târđiū Andreiū, resp. descendențiū lui, pe basa meritelorū militari și a sacrificielorū financiari, a impetratū la 1780 dominiulū *Foen* în Banatulū Temeșianū, obținendū diplomă nobilitară cu predicatulū de «*Foen*», (1783, publicată la 1805 și renovată la 1814); de asemenea din ramulū lui Michail descendintele *Petru III*, ce se mutase la Tocali în Ungaria superióră și căștigase acolo averi însemnate, obținū diplomă nobilitară la 1804, prin tóte aceste diplome transcriindu-se numele românu de *Mucion* și *Mucioni*, pe unguriă în «*Mocsonyi*», precum îlū pórta până ađi toți membri familiei și precum și eū voiū urmá a-lū scrie mai departe.

Ramulū *Mocsonyi de Foen*, (a se pronunța Fênū, de la lat. «*foenum*») prin diferite desastre familiari, pe la începutulū secolului nostru ajunsese a fi redusū la unica persónă a seniorului *Ioane Mocsoni*, născutū la 1780; dar acesta la 1804 cășătorindu-se cu frumoșa albanesă *Iuliana Panaiot*, după o viață conjugală bine-cuvêntată de 50 anī, la 1854, când rēposă, rēmaseră, după elū descendinți — una fiică și patru feciori. Fiica *Catarina*, născută la 1806, fiindū cășătorită cu *Michail de Mocsoni*, ultimulū surcelū alū ramului ce se mutase la Tocali, acestū ramū despărțitū de anī aprópe 100, prin acé-

stă căsătoria se reîmpreună. Mih. de Mocsonyi, născut la 1811, trăește în Buda-Peșta, iar soția sa Catarina, cunoscută și stimată în totă țera ca model de inimă creștină și română, a răposat la 1878. Din această căsătoria avem pe cei doi iluștri frați *Alexandru* și *Eugeniu de Mocsonyi*, cel d'ânteu născut la 1842, cel-l altu la 1844, ambii doctori în drept, ambii erudiți și eminenți anteluptători naționali, — mândria generațiunei moderne a Românilor din Austro-Ungharia.

Fiul *Petru* născut la 1808. bărbat de multă erudițiune, sublim caracter, mult zel și multe merite politice-naționali, a răposat fără a fi fost căsătorit.

Al doilea fiu *Andrei*, născut la 27 Iuniu 1812, este de a căru personă avem să ne ocupăm special.

Al treilea fiu *Antoni*, născut la 1816 căsătorit cu *Iosefina baronésa Brudern*, trăește la moșia Verpelét în comitatul Hevesului. Din această familie s'au născut doi fii, *Zenone* la 1842, căsătorit cu baronésa *Maria de Fischer*, și *Victor*, născut la 1845.

Al patrulea fiu *Georgiu*, născut la 1824, căsătorit cu *Helena de Somogyi*, din care căsătoria are două fete, *Livia* măritată după contele *Andrei* de Bethlen, și *Georgina* în etate de 15 ani.

Că ore astăzi în Macedonia mai află-se rămășițe din familia Mocșionilor — nu se scie, dar se scie din hărțile familiari, că cei de aici până la începutul secolului nostru au întreținut relațiuni familiare cu rudeni din Moscopole.

Va să dică, *Andrei*, răposatul nostru coleg, a fost al doilea fiu al lui *Ioane Mocsonyi de Foen*. El și-a făcut studiile gimnasiale, liceale și universitale în Peșta, pe cari la 1832 le-a încheiat cu esamenele din drepturi; a fost apoi introdus în economia rurală la moșia din Foen; dar la 1836 el fu chemat de «vice notariu» (secretar al Prefecturei), în administrațiunea comitatului Torontal, devotându-se cu tot zelul înfocatului său spirit activității municipale. La anul 1843 el deveni ales «proto-jude» districțial (sub-prefect) și d'aci încolo el iute se aventă la rolul de conducător politic în comitat. Prin energia sa, prin agerimea min-

ții sale, precum și prin manierele sale gentile, elă răpiá cu sine pe semenii săi, mai vîrtosă pe mulțimea nobleței rurale, Ungurî, Croați, Sêrbî, Armenî și Români.

Andreiu Mocsonyi erá bărbatū frumosū, de statură mijlociă, de temperamentū vivace, d'o eleganță alésă, cu o voce pătrundătoare; vorbia perfectū limbile: *latină, germană, maghiară, franceză, sêrbă și română*, anume și pe cea macedo-română, căci în casa părintescă mai vîrtosă acéstă din urmă se folosea.

Portretulū ce avemū aci ne presintă pe Andreiu Mocsonyi fôrte fidelū, în étatea sa de la 60 de ani. Atâta despre familia sa, despre esteriorulū său, calitatea spiritului său și primele începute ale activității sale. — Cu permisiunea d vóstră — trecū mai departe.

De la 1836 începëndū, prin țera unгурescă întrégă pornise lupta cea mare între spiritulū celū noū la noi, alū pseudo-liberalismului englesū, amestecatū cu principiile democrației franceze, și — între conservatismulū istoricū, propriaminte aristocraticū, împēnatū și acesta în timpii din urmă cu ôre-carî principie progresistice, împrumutate totū din străinătate. În fruntea primei direcțiunii stă *Ludovik Kossuth*, pe a doua o conducea contele *Stefan Szécsenyi*. Acéstă luptă mai vîrtosă prin comitate erá fôrte înverșunată, și eraū înrolate în ea tôte spiritele cugetătoare. Astū-felū se prepară revoluțiunea, carea trebuiá să urmeze curēndū. Politica guvernului centralū se sfortă întru a pune stavilă *liberalismului*, care pré multū confundāndu-se cu *radicalismulū*, mereū ocupá terenū în inimele maselorū poporului și încurcă spiritele ușorū credătoare. Nu trecuseră 10 ani și deja jumătate dintre comitatele țerei eraū în posesiunea liberalilorū și radicalilorū, în câtū în dietele de la 1840 și 1844, conservatoriî abia numai cu ajutorulū membrilor Tablei-Regiă, cari eraū legislatori din oficiū, putură ținé în frēū pasiunile opoziționalilorū liberali și radicali. Torontalulū, acestū comitatū dintre cele mai mari și mai bogate ale țerei, numai prin virtutea și energia unorū puțini bărbați ageri și rezoluți, între cari escelá mai vîrtosū subprefectulū Andreiu de Mocsonyi, se păstră încă conservatismului progresistū.

Andreiu Mocsonyi și cu frate-sēū Petru, — carele din urmă erá

bărbat d'unu caracteru foarte seriosu și întrunia tôte condițiunile unu adevăratu omu politicu, — profesau încă de pe atunci, conformu înaltei loru culture și tradițiuniloru familiare — principiulu, că : *supremulă scopu alu Românulu politicu trebuie să fiă — conservarea și nobilitarea elementulu său naționalu*; și doctrinele că : *acestu scopu trebuie acomodată tötă activitatea vietii, că — genuinulu progresu trebuie să fiă moderatū, succesivū și introdusū cu consimțimēntulu autoritatii de statū, dacă este ca să fiă folositorū și durabilū*. — Acestu principū și aceste doctrine au fostu regulativele ținutei lorū prin tötă viața lorū.

Primulū triumfū ce seceră agerulū spiritū alū lui Andreiu Mocsonyi fū, că la alegerile pentru Dieta țerei, convocată pe tōmna anulu 1847 la Poșon, scōse pe frate-sēu Petru de prim-representante al comitatulu Torontalū, în acestu comitatū ce numără peste 300,000 locuitori, Nemți, Sērbī, Romāni, Maghiari, Croați, Bulgari, Armeni, Slovaci și Francezi, unde însă la alegeri, după constituțiunea avitică participă numai nobleța, a cărei cea mai mare parte se compunea din Croați, Armeni și Maghiari.

Astū-felū s'au introdusū acei două frați de Mocsonyi, acele două spirite romane în lupta politică a țerei unguresci — pe acelu timpū cândū poporulū nici nu numără nici nu cugetă, ci ca o vită, tăcea și purtă jugulū stăpānilorū sēi; iar inteligența romānă, puțină câtă eră p'atunci, din clerū mai vētosū, d'o jumătate de secolū se frământă în luptă pentru emanciparea bisericei romāne de Slavonismū. Și așa, domni colegi, nu vē veți miră dacă vē voiū spune, că — precum singurī erau și nesprijiniți în luptele lorū politice — acei două grachi, i-a și ajunsū foarte curēndū sōrtea grachilorū. Căci cu câtū lupta între principiile moderate și cele esagerate înaintă, cu atâtū nisuințele celorū două Mocsonyi deveniaū mai isolate și nepuținčiose. Petru, la Dieta din Poșon, pentru ținuta sa firmă și energetică, curēndū se vedū încurcatū în *dule*; iar contra lui Andreiu, spre paralisarea influinței sale in comitatū, se formaū intrige și comploturi, până-ce în Martiū 1848, prorupse revoluțiunea, ale cărei idei și porniri iute propagāndu-se și triumfāndū prin tötă țera, frații de Mocsonyi fuseră constrinși a părăsi lupta, retrāgēndu-se mai întâiū

pe la moșiele lor, iar după aceea eșind afară din țară, adică din Ungaria, unde pentru ómeni ca ei nu se mai găsea nici loc, nici securitate, nici ocupațiune; averea și-o lăsară pradă furiei revoluționare, dar duseră cu sine și o păstrare intactă consciința și direcțiunea lor națională, precum și fidelitatea lor către Monarchia și Dinastia.

N'a ținut însă multă triumful revoluțiunii, nici retragerea fraților de Mocsonyi. Insurecțiunea maghiară, cu ajutorul Muscalilor fu nimicită la Vilagos-Siria, în August 1849; Petru Mocsonyi îndată după suirea la Tron a junelui împărat *Francisc Iosif*, încă în Decembrie 1848 fu chemat prin Ministrul conte Stadion lângă Curtea din Viena, ca bărbat de încredere al Românilor, pentru de a represintă interesele acestora și a formulă postulatele lor, spre a puté fi considerate la opera noiei constituirii a monarchiei; iar Andreiu, în Septembrie 1849, fu pus în capul părților banatice, locuite de Români, peste un teritoriū de 300 mile patrute și o populațiune de 600,000 suflete, cu titlul și funcțiunea de *supremă comisar districtual*.

În această calitate a sa, Andreiu Mocsonyi lucră ziua-nóptea, neobosit, la reorganizarea provinciei, în care se instalase anarchia și caosul; paralel el învăță și conducea inteligența română, ca să-și pricépa adevăratele interese și să-și ocupe cu demnitate locul ce îi se cuvenia în viața publică de stat. El se sbuciumă lucrând jos în popor; iar frate-seu Petru și cu cei-l-alți bărbați de încredere și deputați ai Românilor din Bucovina, Banat, Ungaria și Transilvania, între cari mă aflam și eu ca represintante al Românilor din părțile Ungurene și anume acelor din comitatele Arad, Cenad, și Bichor, lucră în Viena, unde Ministeriul imperial *Bach-Schwarzenberg*, carele urmase nefericitului conte Stadion, ne reține și ocupă cu elaborarea de *programe și memori* asupra diferitelor cestiuni relative la îmbunătățirea sorții Românilor, pe când în realitate guvernul Maiestății Sale imperiale, ca după o parolă din Petropole fauriă și răspândiă reacțiunea! Nu vă puteți închipui, domni colegi, tortura, ce suferiam noi atunci și mai vartos de pe la începutul a-

nului 1850 până pe la finitul anulului 1852, când din buze ni se recunoscea îndreptățirea tuturor plânsurilor sau gravaminelor și ni se promitea cea mai sigură vindecare, iar în faptă vedeam nedreptățindu-se poporul român prin toate sferele vieții sale, și cei mai buni fii ai săi persecutându-se, punându-se sub priveghiere polițiană, încă mai rău de cât pe timpul cei mai răi ai sistemului feudal.

Acastă situație nu mai era de suferit. Deci, Petru Mocsonyi, rezolut cum era, într'una din zilele lui Maiu 1852, în fruntea unei deputații, în care eram și eu, înfățișându-se înaintea principelui Schwarzenberg, ca cap al cabinetului, după o dispută animată îi plesni în față verdictul său : «*Alteță, așa se vede din toate, că bărbații de încredere și reprezentanții Românilor au fostu chiamați și ascultați aicea, ca să cunoșteți bine dorințele și trebuințele lor, pentru a nu împlini nici una, ci a dispune totu contrariul!*» Imediat după acăsta jurnalul oficios al prim-ministrului spuse lumii, că cererile Românilor isbindu în drepturile de mai înainte ale altora, nu se pot implini. Numai pe terenul bisericesc ni se puneau în vedere unele îmbunătățiri, precum a și urmatu curându redicarea Episcopatului român gr.-catolic din Transilvania la demnitatea de Archiepiscopie și Mitropolie, și au mai fostu create două Diecese greco-catolice române în Lugoș și Gherla, concesiuni și resp. favoruri aceste nouă Episcopii, ce treceau peste programa postulatelor comune a reprezentanților români naționali; pre când de emanciparea Bisericii române ortodoxe de sub jugul slavon nu se făcea, din contră curându după aceea urmă numirea de Episcopi sârbi la scaunele vacante din Diecesele în precumpeniță romane a Temeșorii și a Verșetului.

După astu-fel de triste esperiinte, bărbații de încredere români părăsiră Viena; iar Andreiu Mocsonyi se grăbi ași dá dimisiunea din însemnatul postu ce ocupă și unde prin atitudinea guvernului imperial-centralu, ca român din totă inima, devenise imposibile.

Dar reacțiunei din Viena nu-i venia la socotela retragerea Mocsonescilor, mai vartos că tocmai cu puțin mai înainte se blamase rău în Transilvania, prin modul de procedare față cu Iancu și Acsente,

ba încă și mai înainte în Cernăuți cu frații Hurmuzachesci, totu pentru drepturile Românilor și ținuta fôiei «Bucovina», ce redigeau ei. Deci, Andreiu prin multe complimente fù înduplecatu a primii la 1853 președenția într'o comisiune centrală din Temeșóra, ce avea chiămarea d'a introduce cadastrul în părțile banatice; ear frate-sëu Petru totu pe atunci fù numitù referendarù la suprema Curte de justiția și casațiune din Viena. Ambiï își mai încercară odată influința în interesul poporului românù, dar se convinseră din noù, că reacțiunea nu eră impededabilă prin raționaminte logice și patriotice, ci că ea trebue lăsată să-și facă cursul și totu-d'o-dată să-și facă însăși de capù prin naturalele consecințe ale ei și prin pericolile ce ea, în órba ei trufiă, provocă din tôte puterile. Ambiï frați deci, la 1856 se retrăseră definitivù de la serviciul de statù, cu atătù mai vètosù, de ôre-ce într'aceea rëposându părintele lorù, administrarea considerabilei averi familiare rëmase asupra lorù.

În véra anului 1858, Petru fù asasinatù—điua la amiadiăđi—în Buda-pesta, într'unù modù de totù ticălosù! Acésta îndemnă pe toți membrii familieï, a se retrage și mai multù din vieța publică pe la diferitele moșii și economii rurale ale lorù. Andreiù se aședase la Foen, unde la 1859 se căsători, luându-și soțiă o femeie de o înaltă cultură, pe tènëra și frumósa *Laura de Cernoviciu*, fiica d-nului Petru de Csernovics, seniorulù de Macea și Orosinulù micù, ultimulù comite Temeșianù, din vița primilorù întemeiători și Domnitori ai Muntenegrului, strănepotù alù renumitului Patriarchù de Ipec, Asenie Csernovics, care la 1691, deșertându Serbia vechiă, cu 40 miï de familii sërbe ortodoxe a trecutù în provinciile Austro-ungare și a întemeiatù națiunea și ierarchia sêrbescă.

La anulù 1859 politica lui Bach și Schwarzenberg, prin bătăliele de la Magenta și Solferino fu isbită de mórte, și Impărăția din Viena iar se simți în necesitatea d'a căuta suatù, lumină, direcțiune—în *sînulù popórelorù sale*, la bărbați de minte, animă și credință. Andreiù Mocsoni fu și elù chiămatù la Viena. Eră într'una din primele đile ale lui Februarie 1860, când mă surprinse în cancelaria mea de la suprema Curte de justiția, și-mi descoperi—în confidenția,—că Mo-

narchulă, după desastrelor din Italia, simte necesitate și dooresce să convóce o adunare de *notabili*, ca reprezentanți ai țeriloră și popóreloră, cu cară să se consulte asupra *reconstruirii Monarchiei pe base noue*; adaoșe, că elă este destinată a reprezentă pre Româniă din Banatū și părțile unguerene, că pentru Transilvania este luatū în combinațiune Episcopulă Șiaguna, iar pentru Bucovina baronulă Alecu de Petrino; și termină : că s'a consultatū deĵa cu contele *Goluchowsky*, ministrulă de interne, cu baronulă Șokceviĥ, Banulă Croației și cu Archiducele *Rainer*, președintele consiliului Imperială, dar' tare se teme, că și acestū plană are să fiă o secătură ; căci precum a înțelesū, aristocrațiă din Ungaria și feudaliă din Galiția, Boemia și Austria, vorū fi reprezentați în precumpenință, și aceștia pururea retrograđi, nu potū să fiă capabili a reprezentă adevăratele interese moderne ale monarchiei și ale popóreloră ei.

Intr'adevără atare consiliū imperială a fostū convocatū pe luna lui Maiū 1860, și adică sub forma și numirea de—«*Senatū imperială sporitū*», («*Verstärkter Reichsrath*»). *Senatulă imperială comună* esistă și funcționă în Viena de la 1852, sub președenția Archiducelă *Rainer*, ca corpă consultativă în tóte cestiunile de legislațiune, precum și în tóte casurile grave de politică și administrațiune publică. Elă, acestū Senatū, numără 15 membri, între cară trei Archiduci ; acuma elă fū sporitū cu 45 notabili, de prin tóte țerile, și la 31 Maiū se întruni în prima ședință. Șepte maghiari, mai toți dintre cei mai de frunte magnați, își ocupară locurile cu espresa rezervă, că ei aū urmatū chiamării Maiestăței Sale—in omagială supunere, făr' a prejudecă însă dreptului patriei loră unguerescă, dreptului constituțională ab antiquo, că ea, prin propria ei legislațiune să se rostéscă, ei înșiși nerepresentându alta, de câtū fiă-care persóna sa. Astū-felū se ingrădeaū ei din capulă locului în contra eventualității, dacă cum-va majoritatea arū fi fostū contrariă preconcepotei loră intențiunii.

Până la 27 Septembrie 1860 s'aū ținutū 20 de ședințe și s'aū debătutū, resp. criticatū—și condamnatū cu voce înaltă—intréga politică și administrațiune publică cu totū cu justiția și cu finanțele. Peste véră nu s'aū ținutū ședințe plenare, ci numai prin comisiunii.

Intr'aceea elementele aristocratice-feudali, în frunte cu Maghiarii, Boemi și Polonii-feudali, s'au înțeles și consolidat, în câtă deja de la a VII-tea ședință, ținută în 11 Septembrie, 'i vedem pășind compacti, dominându terenul, chiar și în contra miniștrilor Maiestății Sale Imperiale. Punctul de gravitațiune eră în comisiunea financiară, de 21 membri, între cari eră și Mocsoni, și s'au formată încă din acéstă comisiune trei grupe cu trei diferite opiniuni principale în privința modului și resp. a principiilor de reorganizare a Monarchiei Habsburgice : aristocrații și feudalii insistaū la *basa istorică*, cerëndū returnarea la statulū mai de nainte de 1848, «*dualismulū în pluralitate*» ; adică pentru provinciile Austriace o autonomiă administrativă câtū se pōte de mare, iar pentru Ungaria drepturi de statū liberū, pe basa Sanțiunei pragmatice. Nemții și anume partea civilă, susțineau, sub titlulū de «*Unitate a Monarchiei*», *centralismulū*, întru care elementulū germanū, elementulū de cultură, cum 'i diceau, avea rola cleiului ; iar' organizarea centrului o pretindeau câtū se pōte de liberală ; uniculū reprezentante alū Sasilorū din Transilvania, d-nulū Maager, propunea introducerea sistemēi parlamentare cu o reprezentațiune centrală în Viena, pe base democratice. Dintre Români, baronulū Petrino din capulū locului s'a asociatū la grupa aristocraților-feudali ; Șiaguna—lungū timpū esită, gravitândū totū spre acea parte, și—mie mi-au rămasū în memoriă neșterse încercările sale acuși seriōse, acuși glumețe,—d'a convinge pe Mocsoni că, pentru Monarchiă și chiar pentru Români, sistema antică, aristocratică-patrimonială, sau *patriarchală*, cu câte-va corecture moderne, arū fi cea mai bună ; în cele din urmă însă tactulū său și inteligența sa totū l'au separatū de către acea grupă, și dēnsulū în ședința a XIX-cea din 26 Septembrie 1860, fără a se decide espresū pentru vreuna dintre sistemele propuse, a formulatū în 10 puncte postulatele specialē pentru Români, postulate ce teoreticamente s'ar putē admite în orī-care sistemă.

Andreiū Mocioni, consecinte principiuluiū mai susū arētatū și maximelorū conducētore ale familiei sale, ținēndū totū-d'o-dată contū și de tradițiunile și de opiniunea publică fōrte conformă a poporului

română din Austro-Ungaria, în ședința a XVII-cea de la 24 Septembrie 1860, a propus și a dezvoltat o sistemă politică a sa proprie, pentru reconstruirea și resp. așezarea monarhiei austriace pe baza *naționalităților*.

Credă, Domni colegi, că vă voi face multă mai bine pricepută acea sistemă, precum și zelul și energia cu care o apără Mocsoni, decât vă voi spune, la acest loc, că Andrei Mocioni, cu totă convicțiunea și arderea sufletului său ținea în fond la politica marelui beliduce Eugen de Savoia și consideră existența durabilă și prosperă a Imperiului Austriac de o *adeverată și durabilă necesitate europenă* — *întru interesul existenței, dezvoltării și prosperării popoarelor Orientului și a păcii și securității Europei*, iar' dinastia Habsburgică de *chiămată și calificată, a uni și scuti sub autoritatea și protecțiunea sa pe toate popoarele, și a le conduce conformă acelu mare scop*. Numai cât Mocsoni spre acest scop ținea, că Austria trebuie să se desfacă totalmente de Germania, trebuie să abandoneze totalmente tendința d'a *germanisă popoarele Orientului*, trebuie să incete d'a se identifica cu interesele claselor și populațiilor privilegiate și d'a se redimi totu numai pe acestea; trebuie să-și pună de basă a reconstrucțiunii și consolidării sale — *interesele tuturor popoarelor și naționalităților, principiul egalității de drept politic, național, confesional și cultural*; pentru ca astu-fel Imperiul Austriac să devină Imperiul popoarelor din Orient, sub șeptul dinastiei Habsburgilor. Despre estinderea drepturilor politice, democratice, asupra maselor până jos, lui Mocioni nu-i plăcea să audă, pre câtu timp vedea pe poporul de jos simplu și necult și cunoscea măestria d'a-lu amăgi a șiarlatanilor politici. Îlu indignă și cugetarea, ca să vadă pe poporul român uneltă tiranilor săi, în contra sa!

Astu-fel inspirat, de aceste idei condus fiind Andrei de Mocsoni, în audul lumii cutez să afirmă, că — pe acastă leială și rațională basă, Impărăția și Dinastia Habsburgică n'avea, nu putea să aibă unu amic și sprijinitor mai sincer și mai energic de câtu el, întocmai precum totu sub acest punct de vedere, Dinastia și

Monarchia Habsburgilor n'a avut și nu putea să aibă un popor mai devotat și mai fidel ca cel român.

Și acuși d-vastră, Domni colegi, aveți să vedeți prin câte vicisitudini a străbătut, cu ce fel de rezultate a debutat convicțiunile lui Mocsoni, ca și dovotamentul poporului român.

Lasă cuvântul faptelor și evenimentelor.

Andrei Mocsoni, încă în ședința a VII-tea de la 10 Septembrie 1860, împreună cu Petrino și cu Șiaguna și-a ridicat vocea, pentru de a se plânge amar, că—politica Imperiului nu numai cultura națională a Românilor, dar și liniscea sufletescă, liniscea conștiinței lor o face imposibilă, prin usurparea administrațiunii fondurilor religioase, prin detragerea de orice ajutorare învățământului român, specialmente în Banat și Bucovina, și prin tolerarea, ba chiar încurajarea proselitismului confesional!

Mocsoni exclamă: «*De 146 de ani, de când Banatul-temeșian a devenit sub stăpânirea Austriei, această stăpânire n'a ridicat o unică școală cu speșele statului pentru majoritatea populațiunii, pentru Români, nici n'a îndemnat și sprijinit măcar pe Români, ca ei să și înființeze o școală secundară și superioară română!*» Eră în ședința a XVII-cea Mocsoni rostii cuvinte și spuse adevăruri, cum nu le mai aușiseră pîn' aci înaltele regiuni ale Impărăției Austriace.

«Trebue să ținem—dicea el—la *unitatea Imperiului*, căci numai în *Monarchia unitară*, (adică sub controla și în solidaritatea reprezentanților tuturor popórelor) Monarchul va aflá adevărul și noi vom găsi garanțiile necesari pentru dezvoltarea egală și neîmpedată a diferitelor popóre, specialmente a celor mai mici și pîn'aci desconsiderate.

«După propunerea majorității, popórele cu toate îndreptățitele lor interese, ar deveni date la discrețiunea tiranilor lor celor mici, la discrețiunea unor clase privilegiate și rafinate; dar—factorii statului modern nu sunt, nu pot să fiă acele clase și cu ale lor interese particulari; ei sunt și rămân *popórele*, cu interesele generale de cultură, civilizațiune, prosperare.

«Tocmai d'aceea tare trebuie să regretăm, că nu vedem aci reprezentate pe unele popoare însemnate, pe Cehi, Ruteni, Sloveni !

«Parola timpului este *cultura, civilizațiunea, prosperitatea generală*; d'aceea cestiunea de *limbă și naționalitate* preocupă pe toate popoarele, desclintim pe acelea, cari până aci erau împedicate în exercițiul acestui drept al lor.

«*A sosită timpul, ca și în Austria să se codifice acest drept despre al meu și al tău național.*

«Limba și Naționalitatea sunt proprietatea eredită de la mamă-natură, proprietate pe care popoarele culte o păstrează ca pe un sanctuar.

«Dacă legile și instituțiunile de stat recunosc de chiamare a sa, a apără averea și proprietatea materială a cetățenilor, și dacă simțul moral al omului nu permite acestuia a răpi averea, proprietatea materială a comunității : cu cât mai vârtos legea și statul trebuie să apere cea mai scumpă și sacră avere a omului și a popoarelor ; cu cât mai mult simțul moral trebuie să împedice d'a fi atacată cea mai înaltă proprietate morală, *limba și naționalitatea semenilor săi !*

«Deci eu, punându-mă și pe baza manifestului Majestății Sale din 19 Aprile a. c. (care desclintim accentuăm egalitatea națională), pretind, că dacă este ca să se redeștepte și recâștige încrederea generală și să se promoveze binele tuturor popoarelor imperiului, pentru interesul adevărat al Monarhiei și Dinastiei, sistema politică-administrativă de până acuma a Monarhiei trebuie să fiă înlocuită cu alta, basată pe *dreptul egal al tuturor popoarelor*, cu instituțiuni populare, autonome, astă-fel în cât :

1. Intrăga operă de reorganizare, adică toate instituțiunile ce se așteptă a fi introduse, să fiă întemeiate pe principiul egalei îndreptățiri naționale, în acel înțeles, ca—în *comună* să fiă exact reprezentate naționalitățile din comună, în *comitat*, *district*, *ținut*, naționalitățile din acelea, în provincia resp. țările coronale totu asemenea naționalitățile, în măsură precum sunt compuse acele țări ; la urmă, în *centru*, în Senatul Imperiului, totu asemenea na-

ționalitățile părților, fiă-care parte reprezentativă cu propriul său caracter național, va să țină, Germanul ca German, Sărbul ca Sărb, Românul ca Român, și așa mai departe.

2. Justiția să se simplifice, înlesnescă și facă mai eficientă prin introducerea sistemei orale și a publicității, ca controlă.

3. Invățământul de sus până jos să fiă mijlocit prin institute în limba poporului.

4. Libertatea confesională și sprijinirea de o potrivă a tuturor bisericilor din partea statului, să se pronunțe în principiu și să se traducă în fapte.»

Forma și modalitatea, prin care aceste principii să se realizeze, Mocsoni de-o-cam dată nu le atingea, putându-și da seama că acestea să fiă adoptate după împrejurări. Ceea-ce însă el repetă și întonă — este : «dreptul egal, politic, național și confesional — pentru toți».

Căci — apăsându-și cuvântul el exclamă :

«Popoarele și națiunile astăzi s'au desteptat și nu mai pot fi adormite ca odinioară ; pe ele nu le mai mulțămesc interese materiale, ci ele chiar și după exemplul claselor superioare ale societății, au învățat a cunoaște interese și scopuri mai înalte, mai sacre, interesele și scopurile culturii și ale naționalității, precum se adevărește această chiar prin animatele dezbateri ce urmară în acest înalt Senat de la 21 Septembrie încôce.

«In fine, pre cât prin votul majorității, pe baza principiului de individualitate istorice-politice s'ar fi așintit la nimicirea autonomiei Banatului, eu 'mi permit să depun pe masa înaltei adunări un protest în scris, cu rugarea ca să fiă adăugat procesului verbal».

Acăsta este esența votului, mai pe larg explicat, și motivat de fericitul întru d-nul coleg al nostru *Andrei Moccioni*. Discursul său întreg și cu memorandumul-protest, se află pe românește publicat în suplimentul Gazetei Tr. no. 44 din 1860, iar despre efectul ce această pășire și propunere a făcut în membrii înaltului Senat Imperial, anume în tabăra aristocraților-unguri și feudaliilor-austriaci, ne fac mărturie notițele stenografice, publicate p'acel timp, la Viena, în tipografia statului, sub titlul : «*Verhandlungen des*

verstärkten Reichsrathes», carte ce astă-đi cu greu se mai găsesce pe ici pe colea.

Unul câte unul corifeii majorității se sculau spre a combate și respinge principiile și propunerile lui Mocsoni, pe cari le timbrau de tendințe *Garibaldine*, calificate numai d'a distruge monarchia; iar memorandumul-protestu cereau a nu fi admisu de locu.

Andreiú Mocsoni se apără în toate părțile, iar memorandumul și-lu retrase, și a treia đi l'a prezentatú Monarchului în persónă.

Arú fi prea lungú și obositorú, Domni colegi, a vé înșirá aici cu de a mēruntulú fazele prin care amintitulú memorandum a lui Mocsoni a trecutú și consecințele ce programa, desvoltată de acesta a avutú; atingú decí numai pe scurtú, că d'aci încolea persóna lui Andreiú Mocsoni a fostú ca și proscrisă; amicii de până aci ilú părăsiră, până și Români ce slabí de ângerú se feriau de dânsulú; iar cândú curêndú dup'aceea elú returnă de la Viena cu soția sa, în gara de la Segedin, numai prin privighiare, tactulú și resoluțiunea acestia a fostú feritú de unú atacú contra vieței sale!

Tocmai însă p'același timpú — d'altă parte Andreiú Mocsoni deveni cea mai iubită și stimată persónă, cea mai firmă speranță a poporului românú, și totú p'atunci prin adrese veniau să-i se închine Cehii din Boemia și Moravia, Rutenii din Galiția și Slovaci din Ungaria. Mai multú: poporú și Reuniuni din Bucovina — i se adresaú cu aderință, spunêndu-i că — dânsulú, iar nu baronulú Alecu Petrino a reprezentatú adevêratele interese si dorințe ale Bucovinei, spunêndú acésta chiar și prin adrese către Maiestatea Sa Impêratulú. Aci la mână amú documintele originali despre acésta.

În acestú timpú, atâtú de criticú pentru Români, Andreiú Mocsoni mi-a comunicatú planulú, conceputú în familiă încă la 1857, pentru înființarea unui điarú românú politicú, mai mare și independente în Viena, care împărțindu-se eftinú și chiarú gratisú, să propage și esplice printre poporulú românú ideile și principiile naționali, specialminte pe cele profesate de către membrii familiei de Mocsoni și amú stabilitú împreună programa pentru o asemenea fóiă.

Curându dup'acésta elü chiämându-mě la moşia sa Foen, a regulatü cu mine împreună subvenţiunile ce-şi propusese a dá literaturēi române şi tinerilorü români lipsiţi de miđlóce, pentru de a se cultivá în sciinţe şi arte. Spre acestü scopü Andreiü Mocsoni angajându şi pe fraţiü sēi şi pe soră-sa, şi succesivminte din anü în anü urcându sumele de bine-facere, pe la 1867 ajunsese a împărţi ca subvenţiuni şi resp. burse — până la 10,000 fl. (25,000 franci) anualü, la care sumă dintru începutü Andreiü contribuiá — din propriulü îndemnü — totü rate duble.

Peste totü, Andreiü Mocsonyi erá de caracterü splendidü şi generosü, elü nu cruţá punga, îndată ce i se dovedia necesitatea şi utilitatea naţională. Nicı o dată foile din Viena nu s'aü ocupatü cu atâta interesare şi bună-voinţă de Români, ca şi pe timpulü cândü Andreiü Mocsonyi şi cu — totü atätü de generósa sa soră Caterina — petreceaü în Viena şi le influinţau cu cuvēntulü şi cu fapta.

După ale mele notiţe, sumele sacrificate de la 1860 până la 1870 — numai pentru subvenţiuni studenţilorü români săraci şi điaristicei germane şi române, specialminte *Albinei*, întemeiată în 1866 la Viena, şi lui «*Ost şi Vest*», ce încă de mai nainte se înfiinţaseră totü la Viena, precum şi unorü altorü asemenea scopuri, ajungeaü cifra de 80,000 fl. aprópe 200,000 de lei n. şi până astă-đi, după însemnările mele, pe cari ocaasionalminte le-amü şi publicatü, aprópe 100 de tineri români şi-aü terminatü studiile şi şi-aü creatü o esistinţă de ómenı culti, prin ajutórele familiei de Mocsoni; dintre cari mulţi chiar aici în România şi-aü găsitü adăpostirea.

Şi, Domni colegi, ceea ce puneá corónă zelului naţionalü şi filantropiei lui Andreiü Mocsoni erá, că sacrificiele amintite le aducea regulatü, chiarü şi în anii de totü neroditori, când elü, care n'avea nicı unü venitü regulatü din capitale saü case, ci numai din precaria sa economiá rurală, iar din acésta nu-şi scotea nicı măcarü sementa!

Ca unü eclatante exemplu alü filantropiei sale, vă amintescü aici anulü 1863, aşa numitü alü *secetei saü fómetei în Banatü*, când întrégă câmpia Banatului în locü de recoltă nu presintă de câtü unü

pêrjolü ! Atunci Andreiü Mocsonyi, făcëndü chiarü datorii, de cari până la mörte n'a pututü să scape, nu numai s'a îngrijitü peste totü anulü de pâne pentru 400 de familii și de nutrețü pentru vitele aceloră--în Foen, dar elü și-a estinsü jurü împrejurü sacrificiele și a făcutü apeluri în tóte părțile, mai ântëiü de tóte către Guvernulü împërătescü din Viena și a mijlocitü sume fórte considerabile, prin cari a salvatü viața la multe mi de ómeni.

Suntü convinsü, că mulți își vorü mai aduce aminte, chiarü și din miđloculü nostru, despre efectulü și resp. caracteristicelë rezultate ce a produsü pășirea sa de atunci, prin o apostrofare cam ageră făcută fraților din România.

Erá la începutulü lunei lui Ianuariü 1864. P'acelü timpü lipsa de pâne în părțile bănațene ajunsese la culme, și rezultatulü colectelorü devenise insuficiente ; dar dincóce de Carpați, în România cea mănósă, acea calamitate ce bântuiá atâtü de înfricoșatü unü numëru de jumătate milionü Români, părea că nici nu se observă. Atunci Andreiü Mocsonyi își ridicá grava voce și cu o duiosiá amară se rostü printr'o corespondință din Temeșióra în «Concordia» din Pesta :

«Cu nemărginită durere privescü la sërmanulü nostru poporü, cum pătimesce de fóme, fără a puté să deștepte compătımirea fraților nostri de dincolo de Carpați, cari de și în anulü trecutü avuseră o recoltă dintre cele mai bogate, măcarü că miseria nóstră adese ori fù descrisă prin foile nóstre, continuă a arëtá o nepăsare bătătoare la ochi!

«Lumea cultă se miră de acéstă nepăsare, mai vértosü cá, d'altă parte, vede pe frații nostri de dincolo provocându la contribuiri pentru ajutorarea străinilorü și anume a Polonilorü. Chiarü Maghiariü din România, de și fórte puținü la numëru, alérgă cu denarulü lorü într'ajutorulü fraților lor maghiari de dincóce, cari și ei așigdera se află în miseriă! (A se vedé «Concordia» nr. 13—267—1864).»

Acéstă gravă voce, reprodusă numai de câtü și de cele-l'alte foi române, ba și de mai multe foi străine, străbatü în auđulü conducetórilorü din Principatele-Unite, și în ședința Camerei de la 26 Februarie 1864, věđurámü pe d-nulü C. A. Rosetti propunëndü unü ajutorü de 3000 galbeni pentru peritorii de fóme Banațieni și pe Cameră

votându în unanimitate acésta sumă ; éru apoi ridicându-se principii C. și D. Ghica și mișlocindū urcarea acelei sume la 6000 galbeni ; rezultatū pururia demnū de amintire, rezultatū ce cū dreptū cuvântū, chiarū prin «Buciumulū» de la 30 Martie 1864 se atribuiá vigurosulū apelū, făcutū de Andreiū Mocsonyi !

Amū amintitū aci acésta episodă, una dintre mai multe asemeni din vieța decedatului nostru colegū Andreiū Mocsoni, nu numai spre a da tributulū de recunoscintă ce se cuvine zelului și meritului naționalū, ci pentru că cređū a fi oportunū, ca să constatū la acésta ocasiune, în sînulū acestei erudite corporațiunii unū mare adevărū pre care fórte mulți nu vorū să 'lū pricépă și aprecieze, adică, că —*vocea omenéscă*—*nu totū atâtū valoréză din orī alū căruū rostū*. Ridicatus'aū văierări cu sutele prin pressă, despre calamitatea Banatului la 1863—64 ; suferit'aū bieții Bănățieni, cum se exprimá de lá tribună d-nulū C. A. Rosetti în Camera României, «*în câtū nu li-a mai rămasū nici chiarū puterea d'a mai strigá!*» și totuși «*suferința lorū n'a găsitū resunetū în animele acestorū cincī milióne de vecinī și frați,*» până când durerea și pericolulū nu străbătū la ánimă din rostulū lui Mocsoni. Pentru-că—autoritatea lui Moccioni p'acelū timpū erá fórte mare.

Dar' să revinū éráși la firulū, celū părăsiū pe unū momentū, alū activității și resp. alū desvoltamentelorū politice-naționali.

M. Sa Impératulū Austriei, dispusū cum se părea, a primí votulū majorității consiliului său imperialū de basă la reorganisarea Monarchiei, adică pretinsulū de către clasele privilegiate *dreptū istoricū alū țérilorū și popórelorū*, prin rescriptulū de la 29 Septembre 1860, cu care închideá sesiunea înaltei corporațiunii, par' că totū voiá să țină întru câtū-va comptū și de voturile separate ; căci — anunțându cum că «*I este dorința d'a introduce institutiuni populari*», provocá pe d-nii Senatori, ca — «*să 'și facă de problemă, fiá-care în ținutulū său, a căstigá recunoscintă și sprijinirea publiculū pentru bunele intentiuni ale Monarchului*».

Astū-felū fiindū, ușorū este de înțelesū, că și memorandumulū-protestū alū Senatorelui românū Andreiu Mocsonyi nu s'a pusū simplu

la dosariu. Mocsonyi însuși, de și bine observă cele ce se petreceau prin regiunile mai înalte, și pentru acelea era foarte desgustat și supărat, totuși nu a părăsit Viena fără a conjura pe Monarch: să nu pună în risicū ânimele popórelorū, pentru interesele cele meschine ale ruginitelorū clase privilegiate! Totū în acelū timpū, Andreiu Mocsonyi, în societate cu colegii săi, Episcopulū Șaguna și baronulū Petrino, se presintară naintea Tronului cu rugarea: «*Să se îndure Maiestatea Sa a încuviință cândū-va o dată emanciparea Bisericii române ortodoxe de sub jugulū Mitropoliei slave din Carlovețū!*» La acéstă cerere primiră parola Monarchului, că Maiestatea Sa «*Nu este ne-aplecatū (nicht abgeneigt) a împlini dorința Românilorū ortodocși în privința unei Mitropolii proprii a lorū*».

Scurtū după acestea se publică diploma Maiestății de la 20 Octombrie 1880, ca unū manifestū către tóte popórele Imperiului, prin care în frase mari și frumosū sunátore, se promitea în generalitate—drepturi și libertăți politice pentru țeri și popóre și clasele istorice, în specialū — nimeni nu putea să fiă satisfăcutū. Apoi ministrulū, contele Goluchowschi, pe basa acelei Diplome se grăbi a scóte la lumină pe fiă-care săptămână câte unū statutū pentru organisarea singuraticelorū provincii, cari tóte dovediră, că—totulū era greșitū, tóte erau nimica, nimica în totalū și în parte.

În Ungaria se deschise era sgomotóselorū manifestațiunii politice, și *Schmerling* fū chiămatū a înlocui pe Goluchowschi.

La Banatū s'a trāmisū contele Mensdorf-Pouilly cu însărcinarea, ca — ascultāndū pe bărbații de încredere ai poporațiunilorū, să se constate, decă dorința comună este, ca provincia să remānă de sine, să se constituéscă în autonomiă, cum cerea Mocsoni, sau să se încorporeze Ungariei, cum pretindeau d-nii maghiari. Și s'aū coruptū și falsificatū și mistificatū multe voturi române și sërbe, și s'aū raportatū, că : *provincia nu este în condițiunile d'a se poté constitui și administrá de sine*;—și atunci prin Mocsoni s'a presintatū Monarchului o petițiune cu peste 12,000 de subscrieri din partea Românilorū cerēndū ca : decă provincia nu póte să fiă constituită de sine, ea cu Româniū să se încorporeze Transilvaniei, precum a mai fostū une-

orî și în trecut. Tóte în deșertú : Banatulú — pentru a treia óră a fostú datú pradă nesațiului d-nilorú maghiari, Banatulú, acéstă provinciă română, a căreia tótă nefericirea derivă de la frumuseția și fertilitatea pământului ei! Căci frumósa țerișórá, fiindú ea de la natură atátú de bine-cuvântată, și — după scóterea Turcilorú la 1716 rarú împopulată, mai numai de Români, domnií maghiari în nesațiulú lorú d'a stăpâni și d'a stórcé popóre câtú mai multe, — fiindú că n'aveaú de unde s'o împopuleze cu poporú d'alú lorú pentru d'a o exploată și speculá îndoítú și întreitú, o făcură de vëndare — în părțicele, cu totú cu poporulú autochtonú, introducëndú iobagia (la 1766—1780) și cotropind'o cu colonii străine — nemțesci, bulgăresci, sêrbesci, slovăcesci, croate, boeme, francese, etc., instalându-i o administrațiune dintre proletarii și vagabonđii celor-l-alte comitate ungurene, iar de cultura intelectuală, morală și economică a poporului românú neîn-grijindu-se de felú; ástú modú, în cursú de 100 de ani o ruinară totalminte și o aduseră în dóga celei mai miserabile provinciă a Imperiului!

Acésta dovediá prin memorandumú sêú Andreiu Mocsonyi, și d'aci veți bine-voí a pricepe, domnií colegi, cari trebuiá să fiă simțiemintele lui, cândú vedú noulú păcatú alú Curții de Viena, noulú traficú între acésta și aristocrația maghiară. Și totú d'aci veți puté să vă es-plicați, cum se făcú, de Mocsoni, bărbatulú activității și alú luptei încordate, față cu Dieta unгурéscă ce tocmai fú convocată pe luna lui Maiú 1861, la Buda-Pesta, și chiarú față de alegerile dispuse pentru primele đile ale lunei lui Aprile, proclamă *pasivitatea Românilorú din Banatú!*

Credința sa în prudința și în cugetulú curatú și dreptú alú Austriei față de popóre, începuse a-lú părăsi și elú spera, că prin pasivitatea Românilorú 'i va succede a da o lecțiune salutară și Germanului din Viena, și Ungurului din Buda-Pesta. Curëndú însă dênsulú trebui să recunóscă, că pasulú erá pripitú; fiindú că nu ținea comptú de împrejurări și anume de opiniunea publică la poporú, care erá angajată deja pentru luptă activă. Decí Mocsonyi, în Martie 1861, convocă o conferința de câți va bărbați, dintre cei mai incređuți ai

săi din Transilvania și Banatū (și pe mine din Viena), și ascultându pãrerile lorū, consimți, ca eū, printr'o proclamațiune cãtre poporulū nostru alegătoriū, sã recomãndū activitatea cea mai zelósã, alegerea de deputați romãni, cari înfãțișãndu-se la Dieta Ungariei, sã formuleze și apere și aci postulatele națiionali, astū-felū de postulate adicã, cari corespundẽndū trebuințelorū și ñdorințelorū națiionali și culturali ale poporului romãnū, totū d'o datã sã pótã servi de basã pentru o înțelegere și convețuire a Romanilorū cu Ungurii ca bunī frați.

Prin luptã destulū de grea, a succesū a scóte aleși din Banatū și Ungaria 15 deputați romãni, dintre cari 11 aū formatū țiapãna falangã de la 1861, ce prin tactulū și energia sa și-a eluptatū unū respectū, cum nu se pomenesce sã mai fiã avutū vr'o datã Romãniū în legislațiunea Ungariei, ceea ce se dovedesce atãtū prin adresele Dietei, cãtre Monarchū, cãtū și mai vẽrtosū prin rescriptele Monarchului cãtre Dietã, în cari din urmã pretensiunile politice-națiionali ale Romãnilorū, pãnã și cele relative la autonomia Transilvaniei gãsirã cea mai espresã apreciere și recunóscere.

Andrieu Mocsonyi de și alesū și elū deputatū din centrulū de atuncī alū activitãții Romãnilorū bãnãțieni, adicã din Lugoșū, elū fiindū-cã publicase pasivitatea, nu putea sã priméscã mandatulū și sã participe la Dietã, totuși se bucurã din tótã ânima pentru tactulū și zelulū și succesele deputaților romãni; apoi dẽnsulū, dupã ce Dieta Ungariei, care fațã de Austria și de Monarchulū Francisc Josif se puserã pe basa negațiunei, la începutulū lui Augustū fū disolvatã, — numai de cãtū se așeđã éráși în Viena și se puse de nou în legãturã cu bãrbații ce formaū p'acelū timpū supremele organe ale Imperiului, pentru scopulū d'a represintã și face sã fiã recunoscute interesele națiunei romãne. Elū de îndatã ce vẽđuse direcțiunea pornirilor maghiare prin legislațiunea țerii, avisase și încuragiase pe Romãniū de prin tóte pãrțile, ca prin bãrbați din sinulū lorū sã stãruéscã la guvernulū centralū din Viena — pe basa programei națiionale comune din ¹³/₂₅ Februariū 1849, pentru convocarea unui Congresū națiionalū generalū, prin care sã se formuleze postulatele na-

țiunei române către Impărăția, conformu împrejurărilor actuale ale Imperiului.

Astü-felü ér se adunară mai mulți represintanți ai Românilorü în Viena, cari la începutü urmau sfatulü lui Mocioni, mai târziu, se conduceau de Mitropolitulü gr. cat. românü din Blașiü, *Alexandru Sterca-Șiulutiu*, și Impărăția, atacată prin d-nii maghiari din tóte părțile, prin tóte miđlócele, chiarü și prin comploturi și conspirațiuni din afară, se arătă fórté plecată de a împlini tóte cererile «juste» ale Românilorü, între cari într'adeverü numărau pe tóte câte li se propuneaü — afară numai de una : «*Constituirea tuturorü Românilorü din Monarchiä, într'unü unicü corpü politicü, o țără coronală cu tipü și caracterü naționalü românü.*» Mocsonyi tocmai la acestü postulatü ținea mai presusü de tóte.

Elü numai în acéstă concesiune din partea Monarchiei putea să recunóscă adeveratä bună-voință către Români și o solidä garanția pentru seriositatea și durabilitatea drepturilor publice, ce s'arü acordä Românilorü. Schmerling, ministrulü imperialü de statü, își dá tótä silința pentru d'a face pe Mocsonyi, să se mulțămescä — d'ocamdatä — cu autonomia Transilvaniei, în care Românilorü din acéstă țără li se promitea pozițiunea unei naționalități politice recunoscute, iarä lui Mocsoni — postulü de guvernatore. Dar Mocsonyi nici nu voiä să audä de condițiunea, ca Româniü din Monarchiä și mai departe să remână prin mai multe țeri divisați și separați unii decätre alții, și pururea exploatați și eludați de clasele privilegiate străine. Atunci Schmerling își luä refugiulü la vechia și încă netocita armă a intrigei; elü în particularü inspirä pe unii Români din Transilvania, că — pentru acéstă țără, resp. pentru Româniü ei — póte acordä congresü naționalü separatü, póte promite pozitivamente *autonomiä cu naționalitatea română recunoscutä*, chiarü și Mitropoliä română ortodocsä, dar — cauza celorü-l-alți Români din Ungaria și Banatü trebuie să fiä lăsatä la o parte, respective tractatä separatü. Deci represintanți români ardeleni fuserä provocați, ca — déca dorescü congresü, autonomiä, Diétä pentru țera lorü, acestea să le caute separatü de Româniü din Banatü și Ungaria.

Pe acelă timpă Mitropolitulă Șiułuțiu încă nu ajunsese în Viena. Ceia-l-alfi represintanți români ardeleni, cređendă că — mai bine este a primii ceea ce li se oferiá cu atâta bună-voință, de câtă nimica, ba că dênșii nici n'ară fi îndreptățiți a refusá — pentru ună bine problematică mai mare, favorulă ce li se punea în vedere, întru interesulă Româniloră din Transilvania subscriseră o petițiune separată și tractamintele urmară separată. Astă-felă, separată s'a ținută la 1863, în Februarie, congresulă română națională în Sibiiă și s'a întrunită mai târđiă totă în acelă ană Dieta Transilvaniei, și a votată și s'a sancționată autonomia țerii și naționalitatea politică a Româniloră, și s'a pusă p'aceste base mulțime de români în diferite funcțiuni publice și a intrată Transilvania în parlamentulă centrală din Viena; éru două—trei ani mai târđiă, după ce Austria cumplită fű bătută în Boemia și perdu Veneția, în cari bătălii regimentele române atătă la Custoza, câtă și la Königgrätz escelaă prin eroismă, precândă despre cele maghiare Kossuth laudându-le scria, că puneau batistele albe în baionetă și treceaă la inamică, — Impărăția prin svatulă și ajutorulă puterniciloră din Berlin, împăcându-se cu domniă maghiari, tóte câte se acordaseră și sancționaseră și chiar realizaseră în favórea «*Națiunei române din Transilvania*» — sau retractată și desființată, și — aă ajunsă éráși *Bănățieni, Ungurieni, Transilvăneni egali*, în aceeași condițiune: fără nici ună dreptă, nici ună petecă de țeră a loră, nici ună organă politică-națională propriă, care să-i pótă apără!

Durerea și înverșunarea lui Andreiă Mocsonyi, când înțelése de pasulă separată ală frațiloră din Transilvania — nu se puté descrie. Dênsulă alergă la Schmerling și 'i făcū cele mai grele imputățiuni — nu că a sedusă pe Români, ci că a apucată éráși p'o cale greșită și fatală pentru Monarchiă și Monarcă. Căci elă totă ținea, că întărirea pozițiunei Româniloră în stată — este o necesitate absolută pre câtă întru interesulă Româniloră, încă și mai multă întru ală Monarchiei și Dinastiei. Dar — ce ajunge vócea onestă, ce — cele mai raționali argumente ale particularului, față de ocupațiunile ómeniloră de stată, crescuți și dedați cu minciuna și înșielăciunea?!

Intr'aceea pe la capătul anului 1861 sosindă la Viena scirea telegrafică, că Patriarchul sêrbescă de Carloveț, baronul Josif Raia-cici a reposită, Andreiu Mocsonyi se decise a lăsă pentru ună timpă la o parte tôte cele-l'alte cause și a se apucă cu tôte puterile sale de cestiunea *emancipării Bisericei române ortodocse*. Ne înțeleserămă și ne angajărămă a 'ucră împreună. Celă d'ântăiă pasă ce întreprinserămă fū, că printr'o depeșă telegrafică notificărămă episcopului *Șiaguna*, la Sibiū, mórtea Patriarcului și-lă rugărămă să se pună în fruntea miș-cării pentru separarea Româniloră de către ierarchia slavénă din Carloveț și pentru restaurarea vechiei Mitropoliă române ortodocse în Transilvania. Rêspunsulă telegraficū ală lui Șiaguna sună că —

«*dênsulă avêndă parola Monarcului, (de care amă amintitū mai susă), cum că nu este neaplecată a încuviință pe sêma Româniloră ortodocși o Mitropoliă a loră propriă, nu pôte să mai întreprindă vr'ună pasă, ci cere ca d'aci încolea noi să mergemă înainte.*» Decă ne făcurămă planulă. Mocsonyi plecă la Banatū, érá eă, carele din cauza schimbărilor politice mă aflămă în disponibilitate și refusămă a intră în vr'o funcțiune, acum primiiū invitarea ce mi-o făcuse Cancelariulă aulicū ală Ungariei, contele Anton de Forgách, și intraiū de referinte în causele criminali la Cancelaria ungarică aulică din Viena, pentru ca să amă ocașiune a pledă la acestū înaltū Dicasteriū cauza Mitropoliei române, precum însuși contele Forgách îmi đicea.

Și — d'aci încolé se începū o agitațiune prin điaristică, precum și directū în poporū prin protopopiatele române, cu ună zelū, o serioșitate și intensitate, — cum nu s'a mai pomenitū până aci. Andreiū Mocsonyi din ^{emeșora} ~~Transilvania~~ dá tactulă, și — întregă inteligința română observă și urmă în cea mai admirabilă armoniă. Mocsoni comandă, și în luna lui Maiū 1862, 24 deputați români, dintre cei mai distinși bărbați ai bisericii și națiunii din Banatū, Bucovina, Ungaria și Transilvania, cu Episcopulă Șiaguna în frunte, prezentară Maies-tății Sale imperiale regie în Viena — suplica a două milióne de români ortodocși, pentru separarea Bisericei loră de către cea slavonă din Carloveț și constituirea ei într'o Mitropoliă română, pe basă națională și sinodală.

Monarculă și propriamente archiducele *Rainer*, «alter ego» ală sêu pe acelu timpă, cu acêstă ocasiune dederă promisiuni de totă positive, avisândă suplica Româniloră supremeloră dicasterii centrale spre luare în considerațiune. Dar dificultățile cele mari totă eră de parte d'a se fi delăturat. Vechia sistemă d'a nu suferi ca să se împreune elementele omogene, ci chiară d'a separă—unde se pôte—pe cele împreunate, spre scopulă de a le slăbi și respective a le ține slabe, — eră se puse în aplicare. Monarculă đicea : «*Mi-amă dată cuvântulă și decă voescă ca Biserica română ortodocsă să fie constituită de sine*». Inșă politica tradițională a Austriei răspundea : «*Nu se pôte!*» — și argumentă, se înțelege în secretă — cam astă-felă : Două milioane de Români, consolidați și organizați, resp. disciplinați la ună centru, nu se pôte să nu constituescă curêndă-târđiă — ună factore pré cumpenitoră în stată, care ară reclamă neapărată pentru sine — administrarea bogateloră fonduri religioase din Bucovina și o considerabilă parte din cele de la Carloveț; chiară dreptulă d'a dispune liberă de ele — nu li s'ară puté contestă; ba ară cere de la noi până și o dare de sémă, despre administrarea și utilizarea acelorăși fonduri prin noi, în totă trecutulă, și așia ară aduce în cea mai grea perplesitate pe guvernulă împêrătescă! Și mai altele.

Decă, intriga și aci se puse în mișcare. Poliția din Arad și din Lugoș, la cari puncte se concentra activitatea năstră, denunciă mereă, că — «*se lucră de Daco-românia, pe care Mocsonyi tinde a o înființa mai întâiă în Biserică*». Cu ochii mei amă vêdută raportulă oficială, de acestă cuprinsă.

Cancelarulă Ungariei, Contele Forgach, nu voiă să audă d'o Mitropoliă română ortodocsă, la care să aparțină și Bucovina, și cândă Schmerling îlă liniscia, că — va face pentru Bucovina o Mitropoliă separată, atunci dênsulă mergea ună pasă mai departe și opină, că — ară fi mai bine ca și contele *Nádasdy*, cancelarulă aulică ală Transilvaniei, să facă Mitropoliă separată pentru Români ortodocși din Ardeală, iar pe Mocsonyi și pe mine ne sfătuiă, să credemă și să consimțimă, că pentru noi cei din Ungaria și Banată, multă mai bine ară fi, să avemă Mitropolia năstră propriă în Arad, pe care

130 Les

elū arū face ca să fiă îndeștrată din partea Statului ungurescū cu tóte miđlócele materiale, câte s'arū recere. Dar Andreiu Mocsonyi, credinciosū pururea principiului sēū și alū familieī sale — că : « *Románimea una fiindū, la una și aceeași sórtă trebue să tindă pururea — prin consolidare, la tóte ocasiunile câte i se oferū* », — respingea cu tótă energia orī-ce pactare în acéstă privință. În consecința acestora, contele Forgach, în butulū mandatului împērătescū, puse suplica Románilorū la dosarū, să mai dórmă, până cândū dórá petenții se vorū muiá. Totū p'acelū timpū, același domnū Cancelarū aulicū, pe sub mână miđlocí la Maiestatea Sa transmutarea mea de la cancelaria aulică din Viena la Tabla-regiá judecială din Buda-Pesta; astū-felū credēndū omulū politicū a fi scăpatū d'o-camdată de cestiunea Mitropoliei române. Dar s'a înșelatū.

Andreiu Mocsonyi nu erá omulū, ca să se sperie de apucături politice malițioase. Elū cunoscea căile și ómenii, aflá și combiná tóte, și-și luá mēsurile necruțândū nici ostenele, nici cheltuele. Acuma elū începū a lucrá prin alte persóne de influință, directū la curtea împērătescă și — paralelū — cu corifeii Sērbilorū din Carlovețū și Neoplanta, și — nici odată, nici într'o causă până aci, spiritulū sēū celū agerū și luminatū n'a desvoltatū atáta activitate, și n'a strălucitū și triumfatū, ca tocmai în acéstă epocă, plină de dificultăți și incurcături artificiale. Inșă — ce e dreptū, elū nici n'a fostū cândū-va atátū de bine sprijinitū de către ai sēi. Dovédă eclatante, că într'adeverū « *vires unitae agunt coelos!* »

După multe trágănări, congresulū « *iliricū electoralū* », adică pentru alegerea de Patriarcū sērbescū, « *Archiepiscopū și Mitropolilū alū națiunei sērbe și române* », fu convocatū pe 2 Augustū 1864 și colegiele electorale se întruniră în primele ȓile ale lui Iuliū a aceluiașū anū. Alegerile de deputați erau indirecte, adecă prin puținī delegați de prin comune, și numērulū de 75 deputați, a treia parte, adică 25 din clerū, erá astū-felū împărțitū asupra Dieceselorū, încátū tocmai cele mai mari, împopulate de Románi, aveaū cei mai puținī represintanți, de unde a urmatū, că într'unū timpū de convețuire de 130 de ani, nici o dată nu s'a pomenitū, ca marea majoritate a Románilorū să vrea fi represintată

în congresul iliric prin mai mult de 5, 6 sêu 7 deputați, întocmai precum se practică, și se mai practică în mare măsură până astă-zi totu această politică electorală în represintanțele politice ale Ungariei și Transilvaniei. Andreiu Mocsonyi în fața acestora, emise comanda : «*nici unu votu român să nu se dee candidaților sêrbi!*» Astu-felù eșiră aleși din Diecesele *Arad, Temeșióra, Verșietu*, 13 deputați români, toți bărbați distinși prin înțeligință și pozițiunea lorù socială, dar — cei mai puțin orientați în causă; căci terenul fiindu-le închisù, le eră necunoscutù. Decì Mocsoni, fără întârziare convocà pe toți aleșii deputați români la sine în Temeșióra, pentru o conferință prealabilă pe ziua de 8/20 Iuliù 1864, și conferința se întruni completă, fără nici o absință, și ea desbătù lungù și seriosù—asupra ținutei de adoptatù resp. a modului de procedere, față cu congresul din Carlovețù, dar — consimțimêntulù tuturorù, pentru propunerea ce se făcea de Mocsoni, fiindù că acêsta involvá o formă de abstinință, unù ce cu totul nou în luptele nôstre, nu se putea obținé.

Mocsonyi vedêndù acêstă scrupulositate și nedecisibilitate, curmà încercările ulterióre de capacitare, și constatândù că — toți aù recunoscutù necesitatea de *pășire solidară*, pofti ca — d'ocamdată să ne mulțămimù cu atâta, adăogêndù rugarea, ca toți să ne angajămù cu parola, cumcă pe 31 Iuliù, cu douë zile mai nainte de deschiderea congresului, vomù fi — nu în Carlovețù, ci în Neoplanta, (Neusatz, orașù mai mare, la îndepărtare de o oră, pe Dunăre, în susù de Carlovețù), pentru d'a luá decisiuni definitive, conformù împrejurărilor, pe cari până atunci le vomù studiá. Toți primiră.

Eù și cu Mocsonyi plecarămù la Foen, unde în timpù de optù zile ne statorirămù întréga programă, compuserămù unù memorandum cãtre Maiestatea Sa Imperatorele, o adresă cãtre comisarulù împêrãtescù de la congresù, generalulù b. *Josef Philippovich*, cu rugarea, ca să ne ia sub apărare drépta causă, desvoltată în memorandumù, éru p'aceta să-lù înainte cu recomandațiune la Prêinaltulù Locù; în fine compuserămù și o declarațiune cãtre însuși *Congresulù națiunei sêrbesci*, prin care 'i esplicămù anomalia situațiunei nôstre în Patriarchia și resp.

Mitropolia sârbescă și arătamă în modă plausibilă, că chiar simțulu de frățietate către poporul sârbesc și de lealitate pentru interesulu comună ală Bisericei ortodoxe, ne impune datoria *d'a nu* participă la actele congresulu, d'a nu influință alegerea Patriarchulu sârbescă, ci d'a insistă la constituirea Bisericei române într'o Mitropoliă națională a noastră propriă. Cu aceste pregătite acte plecarămă la Neoplanta și ajunserămă acolo destulă de timpuriu spre a ne presintă comisarulu imperială, ce deja sosise în cetatea Petrovaradinulu, peste Dunăre de la Neoplanta. Mocsonyi, în timpă de 24 ore, informă pe generalulu Philippovich despre programa deputaților români, asigurându-lă, că de la aceea unulu nu se va abate, fiindă-că țină toți la parola Monarculu, cumcă doresce înființarea Mitropoliei române. Baronulu Philippovich îndată telegrafia ministrulu de stată Schmerling și Monarculu despre această programă a Românilor, și — lealitatea noastră fū recunoscută, și tractamintele avură rezultatulu doritū de noi, încă mai nainte d'a sosi colegii noștri români; ér când aceștia sosiră și auđiră cele întemplate, cu bucuriă subsemnară toți actele noastre; apoi în ziua de deschidere a Congresulu, până la care ne succese a câștiga în partea noastră și pe părintele Procopiu, Episcopulu Aradulu, noi Români, cu mare pompă, de o dată cu Comisarulu împărătescă intrarămă în Carlovețū, unde sub conducerea numitulu Episcopū și a lui Mocsonyi, ne presintarămă comisarulu separatū, ca constituiți într'ună corpū represintativū românū specialū, depunēndū în mânilē sale adresa noastră către dēnsulū și Memorandulū nostru către Monarcū, totū d'o dată rugāndū, ca — după constituirea congresulu să fimă admiși a ne presintă înaintea aceluia corporativū pentru de a-i face declarațiunile noastre și a ne luă adio-ulū pentru totū-d'auna.

Tóte se petrecură cu o precisiune și solemnitate exemplară; toți erau surprinși și admiraū tactulū și solidaritatea Românilor. Pline suntū colónele gazetelorū sârbesci, dar și a celor germane de pe acelu timpă — de laude pentru purtarea, și de recunoscință pentru actele și manifestațiunile deputaților români față cu comisarulu împărătescă și cu congresulū sârbescă, și tóte laudele și recunoscințele se revērsău

specialmente asupra conducătorului Andreiū de Mocsonyi; érá acesta în acelū mare momentū se aflá la culmea bucuriei și — potū dice că — elū gustá cele mai fericite ȓile ale vieții sale! Epistolele sale d'atunci către consórta sa, precum și către sorá-sa Catarina, făceaū viuá mărturiá despre acésta. Într'una din acelea elū, sub 5 Augustū 1864, se exprimá așia: «Discordia și sfâșiarea ce domnesce între Sêrbī — este fără exemplu. La noi Româniī ei privescū cu uīmire, ca la nisce meteori. Comisarulū împêrâtescū, purtarea mea și a Românilorū o arétá Sêrbilorū ca de modelū. Aceștia suntū descuragiați, par'că și-arū vedé cu ochiī peirea neevitabilá. Bărbați de ai lorū din tóte partitele vinū a-mī cere svatulū; căci ei lipsiți suntū de conducători, lipsiți de direcțiune».

Toți vedeau și recunoscEAU, că cauza Românilorū trebuie să triumfe.

Episcopulū Șiaguna p'acelū timpū petrecea la Băile-Herculane, lângă Mehadia, și nu sta nici într'o legătură, directă sau indirectă cu deputații români de la Congresulū din Carlověțū; elū numai târđiū după aceea a luatū exactă cunoscința despre planurile și operatele deputaților români, și numai din raporturile foilorū se informa despre purtarea lorū la Congresulū sêrbescū; când însă elū aflá și cunoscū tóte, nu se putea stêpâni d'a esclama cu entusiasmū: «Bravo, bravo Frátuților! Mě închinū diplomației și tactului vostru admirabilū!»

Resultatulū a fostū, că resoluțiunea împêrâtescá ce confirmá alegerea Patriarchului Mașireviciū, i acordá jurisdicțiunea arhiepiscopală și metropolitană numai peste partea sêrbescá a ierarhiei, rezervându expres jurisdicțiunea asupra Românilorū — înființândeī metropolie române.

Astū-felū emanciparea Bisericeī române de unū jugū bisericescū-culturalū străinū de 170 de ani, fū proclamată de la înălțimea Tronului. Actele metropoliei române se scóseră din arhivă și se făcură obiectulū tratamentelor de urgență între cancelaria aulică-regiá unгурescá cu cea transylvană și cu ministerulū imperialū de Statū. Sinodulū arhiepiscopilorū Bisericeī ortodoxe din monarchia întregă fu convocatū pe luna lui Septembrie 1864 în Carlovețū, și la acelașū, din mandatū maiestatic, Andreiū Mocsonyi și cu mine eramū invitați a participá

ca bărbați de încredere ai Românilor de religiunea orientală ortodoxă, spre a conlucra la statorirea modului și condițiilor, resp. a programei, pentru despărțirea practică.

Maî întregă toamna anului 1864 o petrecurăm în Carlovețu, în lucrare și frământări grele. Sinodul arhierilor lucră cu comisarul împărațesc în secret, era noi bărbații de încredere lucram într'o comisiune mixtă, sub președința episcopului de la Buda — pe față. Colo causa română era reprezentată prin Șaguna episcopul Transylvaniei, Ivaciovi. episcopul Aradului și Hackman episcopul Bucovinei (trei contra cinci), era ici, în comisiune, prin Mocsonyi și prin mine (doi contra cinci), colo se discuta canónele și legalitatea, ici fondurile și realitățile și drepturile material. Celor din Sinod se presinta toate câte se decidea în comisiune; comisiunei, sau mai drept spunându Românilor din comisiune, rămânea ascunse cele mai meritorii conclusiuni ale Sinodului. Operatele bărbaților români de încredere s'au publicat la rëndul lor și lumea le cunoște; procesele-verbale ale Sinodului episcopesc — le avem între actele metropoliei, rămase după Șaguna, dar acelea nu s'au publicat nici pînă astăzi. Ele sunt lipsite, în cât privește pe Români, de temeiul dreptății și echității. Totuși ele se presintară monarchului cu subscrierile tuturor! Și — ele se luară de basă la înființarea metropoliei din Sibiu.

Episcopii români ținea, ca — *numai să vedem odată înființată Metropolia română, măcar și strivită, apoi revindicarea părților române, rămase neemancipate, și consolidarea succesivă, va urma mai cu înlesnire.* Andrei Mocsonyi însă răspundea: *dacă înființarea din capul locului nu se va decretă și execută pe bazele unei logice sănătoșe, ale dreptății și realității, corectura posterioară va fi mult mai anevoioșă și — poate chiar imposibilă.*

O experiință de 18 ani a justificat temerile și prevederile lui Mocsonyi.

S'a sacrificat episcopia română străvechiă din Timișioara, sub pretestul, că — considerațiuni de politică mai înaltă n'o admiteau pe acel timp. Motivul adevărat, real era, în partea episcopatului

sârbescă, pentru ca o diecesă română, cu scaunul în Timișoara, să nu nulifice totalmente pe cea sârbescă, care jură împrejură este lipsită de popor; érá în partea episcopatului română motivul érá ca — episcopului din Arad, prin anexarea părților timișiane, cu 150,000 de Români, către diecesa Aradului, să se facă ună mai mare venit, o mai bună dotațiune!

Relativă la monastirile și fondurile comune și la comunele bisericesti cu populațiune mestecată, sârbă și română, s'au luat astă-fel de conclusiuni, cari d'o-cam-dată susțineau statul de mai 'nainte, lăsându-le adecă pe tóte sub jurisdicțiunea ierarhiei sârbesti, érá pe Români îndemnându-i ca să-și caute partea loră prin tractaminte separate și chiară prin procese lungi, înaintea tribunaleloră unguresci! P'acéstă cale, în cursă de 18 ani, abia ni-a succésă a trage la metropolia noastră dintre 100,000 de Români de prin comunele amestecate, vr'o 25,000, și din fondurile comune, de peste trei milioane florini, cam 450,000 florini.

Andreiă Mocsonyi numai după luni de zile și anume după publicarea rezoluțiunei împărătesci din 24 Decembre 1864, prin care se încuviință Metropolia română și se normaă bazele pentru înființarea ei, a putută află cuprinsulă autentică ală conclusiuniloră Sinodului arhierescă din Carlovăț, și acelă cuprinsă i-a sfâșiată inima. Epistolele sale de pe acelă timpă către consórta sa și către soră-sa și către mine, suntă pline de indignațiune și de lacrimi sufletesti; și d'acéstă durere, nevindecată a rămasă inima lui pên' la mórte!

Dar cu tóte aceste, elă a rămasă în luptă. La 9 Februarie 1865 elă într'o epistolă către iubita sa consórtă suspină: «Mare resignațiune și mari sacrificie imi cere națiunea. Așă mulțămi lui Dumneđe, decă mi-ară ajutá, să scapă odată d'atâtea sfortări și necasuri, ca să potă trăi câți-va ani pentru mine. Dar este sórta ce mi-a creat' o providența și care mă împinge înainte, totă mai departe, în cât în-cepă fiú fórte curiosă a vedé: pînă unde? Unde o să ajungem?!»

D'aci se póte pricepe, că Mocsonyi, p'acelă timpă — câtă érá de desgustat! Elă mereú își perdea încrederea în mersulu lucrurilor, saú propriaminte în ómeni, în cei de susă ca și în cei de josă, în

inteligința ca și în buna-voința lor. Totuși se supunea la fâțigele și sacrificiele ce i se cereau. Elu tocmai atunci, în primele zile ale lui Februariu, în capu de iernă grea, prin grele pericole, din nou călători la Carlowitz, împreună cu episcopii și cu toți deputații români, pentru d'a mai încercă odată, complanarea în modu amicalu a diferințelor cu Sêrbii; dar când și la acêstă ocaziune se convinse, că pecatulu din tòmna trecută este ireparabilu, că pentru nepriceperea saũ egoismulu unor conducători, metropolia română are să rămână strivită, elu — plinu de amărăciune — părăsi Carlovățulu, și d'aci încolea elu numai din depărtare observă mișcările și svêrcolirile ce se făceau pe terenulu bisericescũ, spre scopulu reorganisării și consolidării noiei ierarhii; érá când la 1868 vedu introducându-se în administrațiunea acestei ierarhii principie și instituțiuni așa numite *democratice*, adecă o sinodalitate după tipulu și asemênarea constituțiunilor politice moderne, — principie și instituțiuni în sine fôrte frumoșe, despre cari însă Mocsonyi ținea, că nu potũ să fiă nici serióse, nici oportune, pentru că Clerulu, crescutu în șcôla absolutismulu, érá în timpul mai din urmă, sub dominațiunea ierarhiei sêrbesci — coruptu, demoralisatũ și devenitũ anarchicũ, nu le va respectá, nici suferi, érá poporulũ lipsitũ de necesara cultură și deprindere practică, nu le va pricepe și apêrá, și astũ-felũ acele frumoșe principii și instituțiuni aũ să devinã unũ noũ isvorũ de demoralizare și spoliare în sînulũ poporulu, — elu se retrase și abținũ de la orĩ-ce mai departe amestecũ în afacerile bisericesci și nu mai primi nici unũ mandatũ din câte i se oferiaũ ca deputatũ la Congresulu saũ Sinódele Bisericei române ortodoxe; ceea-ce însã de felũ n'a împedicatũ opiniunea publică, de a recunósce și enuncia susũ și tare, că — *restaurarea metropoliei române ortodoxe în Transilvania, Banatũ și Ungaria eminaminte este opera și meritulu lui Andreiũ Mocsonyi*, fără de a căruĩ energiã și prudință și sacrificie, acêstă metropolie, precum dovediaũ pedecile ce i se puneau, de bunã sémã, totũ atâtũ de puçinũ se putea eluptá la 1864/5, câtũ de puçinũ a succesũ eluptarea ei în trecutũ, prin atâtea crunte stâruiři și martiriĩ! Frații români ortodocși din părțile Transilvaniei, sub conducerea episcopulu Șiaguna, aũ contribuitũ fôrte multũ și aũ

înlesnită puternică reeșirea, și acesta mai vârtos prin marea încredere, de care se bucură Șaguna în urma meritelor sale, la Curtea împărătească din Viena; necontestabil însă este, că — nu atât la stăruința, cât mai vârtos pentru a face plăcere lui Șaguna a încuviințat monarhul metropolia română ortodoxă. Lui Șaguna metropolia eră o grație și remunerațiune — de sus; d'aceea el a primit-o, a trebuit s'o primescă cu mulțămintă, așa cum i s'a oferit; dar — ce e drept, primind-o el a făcut mult pentru de a o conserva și desvolta, și — în această privință, din acest punct de vedere considerat, Șaguna este și va rămânea mare în istoria Bisericii noastre și a luptelor noastre naționale.

Lui Andrei Mocsonyi și Bănățenilor și Ungurenilor români, Metropolia a fost o concesiune asupra necurmatelor stăruințe de 50 ani și mai bine, stăruințe cari între împrejurările politice ale epocii d'atunci păreau ne mai respingibili; și — tocmai d'aceea concesiunea se făcea — ca toate concesiunile de nevoie, în condițiuni foarte grele, pe cari condițiuni Mocsonyi, în cunoștința exactă a împrejurărilor, *nu le-ar fi primit*, sciind bine că scopul lor eră a îngreui viața și a împedica dezvoltarea națională. El însă fii paralizat de votul precumpănitor al episcopilor și al mai multor corifei români. D'aci supărarea și la urmă retragerea lui.

Tot așa s'a întâmplat, respective a decursu lupta și pe terenul politic. Mocsonyi, nepreocupat și independent, observă cum se pune în lucrare intriga și amăgirea din partea guvernului din Viena, pretutindeni printre Români; cum toate avantajele ce se făceau și resp. drepturile, ce se acorda Românilor, erau numai pentru d'a speria și muiă pe aristocrația maghiară. Amă avut ocaziune a vedea în mânele lui, la anul 1863, o epistolă discreționară, adresată prin cancelarul aulic contele Nádasdy, către un conducător al administrațiunii politice din Transilvania, în care se explică acestuia, că n'are să meargă prea departe în protecțiunea ce dă Românilor; căci — nu pentru tot-d'a-una împărăția voesce a se reșima pe poporul român. «Basele și columnele împărăției sunt și trebuie să rămână — *familiele istorice*, aristocrația cea mare și cea mică. Dar fiindcă

acestă faptore, în timpul mai din urmă, identificându-se cu naționalitatea maghiară, a apucată armele democrației și s'a făcută renitinte, prin favorisarea și rădicarea momentană a Românilor scopul e, a se dá acelei aristocrații renitinte o bună lecțiune.» Atâta și — nimicū mai multū!

Prin tóte Andreiū Mocsonyi urmá a se convinge, că bētrâna Austriá este totū cum a fostū de la primele începute ale formațiunei sale, incorigibile, că — prin urmare, adevērată trebuie să fiá sentința lui Machiavelli, cum că imperiele totū prin miđlócele prin cari s'aū înființatū și măritū, caută să trăiēscă saū să se desființeze și să piēră. D'aceea elū din noū ajunsē a simți și recunósce necesitatea de o înțelegere cu Unguriī, și din noū elū începū a căutá legáturē cu corifeiī maghiari. D'aci se explică, că Andreiū Mocsonyi, în tótna anului 1865, din tóte puterile stărtiá, ca Româniī să participe la alegerile ce se făceaū pentru Dieta unгурēscă, convocată pe 10 Novembre alū aceluiași anū, și se bucurá fórte multū când vedū că, în mânia tuturorū intrigelorū și presiunilorū oficiali, 23 Români fuseră aleși deputați din părțile unğurene și bânățene, între cari toți trei frațiī Mocsonyesci și cu nepotulū lorū de soră, Alexandru de Mocsōnyi. Înșá nici acēstă bucuriá și buna-speranță nu ținū mult; căci domniī Maghiariī numái până la catastrofa de la Sadova se arētará plecați d'a tractá cu Româniī, resp. cu mandatariī acestora. Curēndū dupá acea catastrofă, Austria, resp. împērăția Habsburgicá, urmând — cum se scie, sfatului și resp. presiunei din Berlin, se aruncá în brațele Ungurilorū, făcēndū acestora concesiuni mari, până și d'acelea, despre cari, cu pučinū timpū mai înainte, nu voiá nici să audá! Anume, în cātū pentru naționalitățile nemaghiare, oferindū domnilorū aristocrați maghiari, precum p'atunci ne spunea contele Juliu Andrásy, cu ocaua drepturile, în alte cuvinte: condițiunile de viēță ale naționalitățilorū, pentru dramuri de concesiuni în dreptulū publicū! Și acēsta tocmai p'acelū timpū, când *meritele*, virtutea și valórea militară a soldațilorū români, prin cari singure s'a făcutū posibilă luarea Custozzei în Italia, și s'a salvatū onórea armelorū austriace la Sadova în Bohemia, se glorificá și se remuneraū prin numeróse decorațiuni!!...

Caracterul fundamental al Ungurului și anume al clasei conducătoare maghiare — e: *insolența*, îndată ce-î zîmbesce norocul, și acestu caracteru a fostu, este și rămâne isvorul nefericirii acestui popor, altu cum forte bun și chiar simpaticu Românului!

La anul 1867, în Maiu, avu locu încoronarea și jurământul regelui Francisc Josif pe constituțiunea unгурescă, pe care domni maghiarei ei înșiși și-a făcut'o, pentru sineși, și anume în contra naționalităților nemaghiare. Prin actul încoronării se subscrie și sigilă solemnelu aservirea Românilor maghiarismului și specialminte aristocrației maghiare.

Mocsonyi vedea, simția, cumpenia greutatea urmărilor, nefericita situațiune, la care se condamnă cauza, națiunea sa; dar nu sciă, unde să mai caute scăpare! În această perplesitate a sa, a întreprins în ziua de 26 Faur 1867 — veduta sa la «*Marele expatriat*» maghiar, *Ludovic Kossuth* în Turin, vedută pentru noi de valoare istorică, de care însă Kossuth în tom. III alu scriptelor sale din exil, atinge mai mult ca de un omagiu pentru sine.

D'aci încoalea luptele deputaților români, pe lângă că ele după cele întemplate, nici nu mai puteau ave consistința și eficacitatea de mai nainte, fiind-că se resfrângeau într'unu elementu, sprijinitu de susu cu totă puterea imperiului, elementu ambițios și setos de domniă, și prin urmare lipsitu de orice considerațiuni; elementu ce printr'o extraordinară întemplantare, de odată fū ridicatu la culmea dorințelor sale și altu-felū exaltatu pînă la nebuniă, — dar ele, acele lupte, se și conrupeau și încurcau sistematicaminte prin cei de la putere. Astu-felū chiar legile de la 1868, create în urma stăruințelor deputaților români — cum se pretindea, spre asigurarea dreptului limbilor și naționalităților nemaghiare și resp. a bisericei lor orientali, presintau o stilistică plină de echivocități, și curându se adeveri, că ele numai acelu scopu n'aveau a servi, pentru care se creaseră.

În această confusiune și turburare a minților, Andrei Mocsonyi susținea, că Români din Ungaria și Transilvania, părăsiți totalminte din partea Coronei și persecutați din partea guvernului Maiestății Sale austro-ungare, nu pot urmă altă politică, de câtu cea mai *moderată*

și *reservată*, întru a cărei apărare singur numai se potu uní toate partidele și forțele naționale. Dar această parolă nu plăcea de felu extremilor noștri, și adică nici celor care se înțeleseseră în tabăra domnilor de la putere și propuneau închiderea totală a luptei și opoziției române, — nici celor care — în nerăbdarea lor profesau, că moderarea și resp. oportunitatea, slăbiciune fiind și greșală, mijlocul cel mai bun și unic, d'a înfrânge îngâmfașia și netoleranța șovinismului maghiar se poate găsi numai într'un radicalism politic național din a noastră parte. Astu-felu ne'nțelegerile și sfâșiarea prindeau loc și se lătau — atât între deputații de la Dieta ungară, cât și printre luptătorii naționali din popor, și arma îndatinată era: *suspiciunea*; și toți se înțeleseseră reciprocamente cu epitetele de «*perfidă*» și «*trădători*». Chiar și metropoliții români *Șiulatiu* din Blăși și cu *Șiaguna* din Sibiu, totu pentru zăpăcăla ce întâmpină cauza națională, se ataca și înțeleseseră reciprocamente, prin diare și broșure, de lași și trădători, și-apoi amândoi veniau prin epistole a se plânge și scusa înaintea lui Mocsonyi, carele în toate părțile se încerca a face pe mijlocitorul — mai totu fără succes. Ajunseserăm în epoca de la 1869 până pe la 1876, prin drasticele și răpedile schimbări de sus, într'un labirint și o confuziune, în câtu rare erau spiritele cari să se mai scie orientă, și în această confuziune generală, totu însulu credea, că — fratele se, vecinul se, rivalul se național este cauza răului, pe când adevărata cauză era — *scintirea referințelor de sus*, de la Tron, guvern, legislație.

Andrei Mocsonyi era unul dintre cei pușini, ce la momentu recunoscă morbul societății, așa numite *imperiu austro-ungar*, și elu totu-d'o-dată recunoscă, că acestu morbu, în acestu stadiu de dezvoltare, nu se poate vindecă, ci că elu trebuie să-și facă cursul se naturalu spre a ajunge în situațiunea — sau de a deveni vindecabilu, sau de a se disolve și distruge. Deci Mocsonyi sfătuia, ca Români, cu slabele lor puteri proprie, să nu mai încerce a împedica cursul naturalu alu procesului de dezvoltare în noulu organismu alu Statulu austro-ungar, ci cine tocmai are plăcere și dispozițiune, mai bine să-lu promoveze; națiunea însă să adopte și păstreze o politică ra-

țională de pasivitate și resp. abstinință. Elu însuși de la începutul anului 1869 se retrăsese la moșia sa Foen, curmându-și mai toate legăturile cu lumea exterioară. Credințele și speranțele sale în înțelepciunea și moralitatea, prin urmare într'o misiune istorică sau chiar providențială a Austriei și resp. a Austro-Ungariei, în această epocă suferiră lovitura de mörte, și o suferiră — potü dice — definitivü, când vedü și se convinse, că nooi stăpâni ai situațiunei în Austro-Ungaria întorcü cu susulü în josü toate conceptele de dreptü și dreptate, de morală și patriotismü și virtuți civice în Statü, și că în urmarea acestei procedure antipodice, cei mai sinceri și probați patrioți, cei mai leali și credincioși supuși ai Monarchului, în publicü se califică și înfiérä de agitatori, de inimici ai Tronului și ai patriei!

Nefericitä erä acea epocä pentru Monarchiä și pentru popórele ei, dar pentru Români mai vörtosü, cari pînä aci avëndü prea bună credință despre Austria și parte mare și despre inteligența și genuinulü patriotismü alü Maghiarilorü, d'o datä se vedürä constrînși a se lipsi d'acéstä credință și a se aruncä în brațele pesimismului!

Andreiü Mocsonyi, și după temperamentulü seü iute, dar mai vörtosü după tristele experiențe de douë-đeci de ani și mai bine, simțindu-se înaintändü spre bętrânețe, érä dorințele și tendințele sale naționali vedëndu-le în celü mai brutalü modü isbite și respinse, cădü într'unü pesimismü atätü de extremü, în câtü nu mai găsiä în peptulü seü stimulü seü motivü d'a se încrede nici măcar în vitalitatea elementului românü. Elü pretutindenea vedea reacțiunea introducëndu-se și resfäcindu-se — dincóci, ca și dincolo de Carpați, și äanima sa suferiä torture ce nu se potü descrie. Numai cine, îndestratü cu asemenea äanimä, cugetare și consciință, se va fi aflatü când-va, după atâtea lupte și sacrificie, în asemenea situațiune, acela numai póte sä-și închipuésca durerile sufletului seü pe acelü timpü. Elü ajunsese de nu mai doriä pentru sine — altü-ceva, altü favorü de la sórtä și de la lume, de câtü — «*pace și liniste.*» Erä încä în Ianuariü și Februariü 1865, când desgustulü seü pentru politica din Viena i amäriä viéta. În acelü timpü contele Zichy, cancelarulü aulic pentru Ungaria, făcuse și 'mă comunicase planulü seü, ca pe membrii familiei Mocsonyi de

Foen să-î ridice la rangulū de Magnați ai țerii și să-î introducă în Casa de susū a legislațiunei, — firesce ca să-î aibă de unelte politice pentru scopurile mai înalte; decî eū la dorința expresă a cancelarului, informând despre acestū planū pe frații Andreiū și Antoniu de Mocsonyi, pe cela în Timișióra în Aprile, érá pe cesta la moșia sa Bulciu în Maiū, amū primitū rēspunsū — de la Andreiū: «*Spune-î să-mî redee celū pușin pacea, dacā nu-mî póte restituí încrederea ce mi-aū rápit'o cei de susū!*» — érá Antoniu mi-a đisū: «*Cei de sus ne credū netrebniči saū nebunî; și nu sciū că mi-arū fi rușine a eși între ómenî cu titlulū de Comite (Graf), pe câtū timpū ține miserabila situațiune de astăđi a națiunei romāne.*» Apoi — ce felū erá, domni colegi, acea situațiune, din orî care punctū de vedere consideratā, în asemēnare cu situațiunea mai târđiā și cu situațiunea de astăđi — a Romānilorū de sub stāpānirea unгурescā!

Cānd la 1866 guvernulū provisoriu alū Romāniei se decise, a pune temeiū unei Academii romāne pentru întregā Romānime — prin înființarea societății academice în Bucuresci, Andreiū Mocsonyi a fostū chiāmatū cu mine, a represintā părțile Banatului timișianū în acea societate. Dar Andreiū Mocsonyi nu se considerá pe sine de omū specialū alū sciințelorū și literilorū, d'altā parte nici organizarea datā societății academice nu corespundea ideei ce avea elū despre o corporațiune, *foculariū alū spiritului naționalū romānū*; decî elū, preocupatū de pesimismulū seū, pānā să se intereseze de ea, aștepta s'ó vedā afirmāndu-și valórea existenței; însă pesimismulū seū, nutritū de împrejurările politice, crescea din anū în anū, în câtū de la 1869 încóci începuse a nu mai dorí să audā nimicū despre Romāni; căci — din câte se scriaū saū se audiaū, nici una nu erá ca să-î pótā place. P'acelū timpū imi adresā din Foen o epistolā plină de amărăciune, prin care imi spunea, că — după cum observā, cu țera împreună, întregū corpulū naționalū merge spre putređiune și decādere. *Nici «Albina», acéstā puternică bateriā electrică, nu mai e în stare a împedică procesulū de demoralizare și disolvare;*» prin urmare că și-a propusū, nici a o mai citi, nici a o mai sprijini. «*Nu voiū a mai luptā și sacrificā în vėntū, ci voiū așteptā în răbdare momentulū porniriī spre regenerare, decā a fi să-lū mai ajungemū.*»

Acelu momentu pentru densusu s'a ivitu — in luptele ostiriloru romane peste Dunare, prin bravurele soldatiloru romani la Plevna, Rahova, Vidin. etc. La audirea aceloru bravure, anima lui Mocsonyi, ca si a tuturoru Romaniloru de pe globulu pamentului, a tresaritu de bucuria; ghiata ce o incrustase — s'a spartu si a disparutu; peptulu seu resimti erași caldura si placerea vieții, din care iute resari noua speranta pentru natiunea sa. Elu incepu a recunosce si chiar a admira intelepciunea si patriotismulu barbatiloru conducetori in Romania, era in sacrificiele si entusiasmulu țerii elu vedea totu atatea dovezi si garantii pentru unu viitoru mai fericitu si mai demnu de numele de Romanu. Inca de la inceputulu anului 1878 Mocsonyi incepu a si reinoi legaturile cu cei mai bunu, mai intimi ai sei si a se interesa de tote cate directu sau indirectu priveau pe Romani. Laudele si recunoscintele, ce virtutile romane secerau din partea opiniunii publice europene, ilu faceau mandru si vesel, in catu se lauda catre ai sei, ca — *par'ca se simte intinerindu!* Chiar miseria situatiunii Romaniloru din Austro-Ungaria, nu-lu mai descuragia; elu credea si profesa pe fața, ca — redicarea si regenerarea elementulu romanu in Romania libera, petrecendu-se atat de rapede si sigur, nu se pote sa nu influinteze si regenereze si partea de dincoci a corpulu natiionalu.

In acesta placuta dispozitiune ilu gasi pe Andreiu Mocsonyi la 1879 scirea, despre transformarea si constituirea societati acedemice in — «*Academia Romana*», pe basa unei legi de Stat. Densusu rechiamatu in sinulu Academiei, primi cu cea mai mare placere, si nimic nu doria mai multu, de catu ca sa pota lua parte la sedintele Academiei romane, — o dorinta ce-i remase neimplinita; caci — pe cand elu isi facea cele mai frumoase combinatiuni si planuri pentru inaugurarea unei noi activitati natiionale, intru interesulu viitorulu nostru, atunci — in Decembre 1878, printr'o racela ce si atrase afara la țera, redeșteptandu unu morb vechiu, de care patimia din tinerețe, cadu la patu, din care nici cea mai buna cautare, nici arta medicala, a celor mai renumiti doctori din Viena si Timisoara nu-lu mai putura redica. Natura sa cea forte, organismulu seu celu tepanu, resistara unu anu si jumătate, pana la 5 Maiu st. n. 1880, candu elu, dupa

lungi și grele suferințe. în brațele duiósei sale soție, înconjuratú de cei mai iubiți ai seí, își dede în mânilé Creatorului seú sufletulú seú celú nobilú.

O sté plină de rađe călduróse și luminóse, astú-felú apuse de pe orizontele nostru naționalú; dar ea n'a apusú în memoria mulțimeí ce-lú cunosciá, stimá și iubiá. Virtuțile, beneficiéle și meritele lui Andreiú Mocsonyi nu vorú perí nici odatá din ânimele recunoscétóre ale Românilorú.

Mi-amú datú silința, domni colegi, a vé descrie prin câte-va trásuri fidele, pe scurtú, viéța și activitatea bárbatului ce amú perdutú noi, a perdutú națiunea română în persóna decedatului nostru colegú Andreiú de Mocsonyi. Décá acéstá viéța și activitate într'una atinge, ba chiar cuprinde o mare parte din istoria epoceí, și anume istoria luptelorú și suferințilorú de aprópe 40 de aní a Românilorú din Austro-Ungaria, acésta este tocmai cea mai eclatantá dovédá, că în acea epocá spiritulú lui Andreiú Mocsonyi a influințatú și resp. a făcutú istoria.

Opulú francesú din Genova întitulatú : « *Istoria bárbatilorú de Statú ai secolului alú XIX-lea* », la anulú 1862, publicándú biografia lui Andreiú Mocsonyi, începe cu urmátórea sentință :

« Istoria nobilului seniorú Andreiú de Mocsonyi atátú de intimú și prin atátea fapte comune se îmbină cu istoria mai recentá a națiunei sale, a celorú trei și jumétate milióne de Români din Monarchia austriacá, în câtú una fără de alta nu se póte scrie exactú. »

Eú așú putea să încheiú cu acéstáși sentință, cum credú — pe deplinú justificatá prin cele mai susú aduse. Dar o obervațiune, saú mai dreptú — o constatare totú trebuie să mai facú, pentru adevérulú celú mare și caracteristicú, ce cuprinde ea și care este cá :

Andreiú Mocsonyi, bárbatulú cu stare și cu înaltá culturá socialá, bárbatulú și resp. familia sa din clasa superiórá a societáții, tocmai așa ni presentá, prin luptele sale, o viață plină de deceptinní și suferințe, ce trecú desú în martiriú și chiar în tragediá, ca și toți bárbatii noștri de josú din poporú, cari de secolí, și anume de la începerea redeșteptării nóstre naționale, prin străduințe încordate, prin caracterú fermú, zelú și devotamentú activú, aú luptatú și s'aú expusú pentru

o idee mare, pentru recunoscerea drepturilor poporului român, a drepturilor de existență și dezvoltare și prosperare națională în patria sa străbună.

Va să dică : sórta și Provedința ce croiesce sorțile popórelor, este justă, ea egalmente împarte celoră căroră se cuvine *suferințele și cununa martiriului*.

Să fimă siguri, decă, că ea, sórta și Provedința, egalmente va împărți și învingerea și triumful, și tóte folósele mulțimei poporului, când le va fi meritaă! Amă disă.

7

